

CONSIDERAȚII ASUPRA CERAMICII DE TIP GÁVA DIN HALLSTATTUL TIMPURIU *

DE

ATTILA LÁSZLÓ

Cu un deceniu și jumătate în urmă, în binecunoscutele sale *Contribuții arheologice la istoria mării migrații*, Amália Mozsolics conturează pentru prima oară trăsăturile unei noi culturi, datată în perioada a V-a a epocii bronzului din cronologia sa, și avînd drept descoperiri eponime urnele de la Gáva, din nord-estul Ungariei¹. Noțiunea de cultura Gáva s-a încetățenit repede în literatura de specialitate internațională², dar cercetarea și publicarea obiectivelor și materialelor arheologice aparținînd acestei culturi se află încă abia la început. Marea majoritate a descoperirilor este încă inedită, sau menționată doar tangențial, pe marginea altor descoperiri sau în cadrul unor discuții mai generale. Cu toate acestea, cultura Gáva are deja o bogată bibliografie, emițîndu-se diverse păreri în legătură cu originea și evoluția ei, fără ca aceste opinii să fi fost întotdeauna însoțite de argumentația cuvenită. Aceste dificultăți în studierea culturii Gáva sînt binecunoscute de toți cei care s-au ocupat — chiar și tangențial — cu începuturile primei epoci a fierului din spațiul carpatodunărean. Rîndurile ce urmează — tocmai din motivele arătate — reprezintă doar o modestă încercare de a sistematiza și discuta unele aspecte ale culturii Gáva și de a formula cîteva concluzii, care se degajă din analiza datelor care ne-au fost accesibile³. În lucrarea de față, după o

* Comunicare prezentată la Catedra de istoria României a Universității „Al. I. Cuza” din Iași (15 aprilie 1972). Un capitol al acestei comunicări (*Cu privire la legăturile culturii Gáva cu culturile contemporane din bazinul Dunării de Mijloc*) a fost prezentat la sesiunea științifică organizată cu prilejul centenarului Muzeului Țării Crisurilor din Oradea (2—5 noiembrie 1972).

¹ ActaArchHung, 8, 1957, p. 119—156.

² A se vedea bibliografia citată pe parcurs.

³ Elaborarea acestei lucrări, și în special întocmirea catalogului descoperirilor, nu ar fi fost posibilă fără sprijinul colegial al cercetătorilor T. Báder, N. Chidioșan, C. Kacsó, Z. Nánási, J. Némethi, I. Ordentlich și M. Rusu, care ne-au pus la dispoziție unele materiale inedite, aflate în muzeele din Baia Mare, Carei, Cluj, Oradea, Satu Mare și Săcuieni și ne-au ajutat cu prețioase informații. De un real folos ne-au fost și discuțiile purtate cu Amália Mozsolics, Pál Patay și Erzsébet Patek (Budapesta). Le mulțumim tuturor și pe această cale.

scurtă prezentare a principalelor păreri emise despre cultura Gáva (I), vor fi discutate următoarele probleme ale ceramicii acestei culturi : lista descoperirilor (II) ; tehnica, formele, decorul și evoluția (III) ; originea (IV).

I

În concepția Amáliei Mozsolics⁴, evoluția culturilor din perioadele I—III ale epocii bronzului din Ungaria (*autochtone Bronzezeit*) este brusc întreruptă de pătrunderea purtătorilor culturii mormintelor tumulare, eveniment care a atras după sine radicale transformări de ordin istoric-arheologic în întreg bazinul carpatic. În perioada a IV-a a epocii bronzului (în linii mari = Reinecke B.C—D), întreaga Transdanubie va fi ocupată de purtătorii noii culturi, iar în Ungaria răsăriteană se vor forma, în parte pe fondul culturii Fúzesabony tirzie și sub puternica influență a culturii mormintelor tumulare, mai multe grupe culturale, răspândite și pe teritoriul Ucrainei transcarpatice, al Slovaciei de sud-est și pe cel al României de nord-vest (Egyek, Piliny, tumuli de tip Gyulaháza-Karász etc.). După această etapă, în perioada a V-a a epocii bronzului (aproximativ = Reinecke Ha A) urmează în Ungaria de nord-est un grup cultural cunoscut mai ales prin morminte de incinerare plane, cu urne „protovillanoviene” : cultura (sau grupa) Gáva. Ceea ce caracterizează această cultură sînt vasele, de obicei negre lucioase în exterior și roșii în interior, cu buza fațetată și puternic răsfrîntă în afară, cu gîtul tronconic sau ușor arcuit și cu pîntecul ornamentat cu caneluri late, oblice și cu proeminențe canelate. Ca tip de bază este considerat vasul din depozitul de la Pecica, iar pentru desemnarea acestei ceramicii, Mozsolics folosește într-un loc chiar termenul de tip Gáva-Pecica. Autoarea consideră că această ceramică (și totodată această cultură) are o arie de răspîndire foarte întinsă, pe lîngă Ungaria răsăriteană cuprinzînd și Transilvania, Oltenia, Muntenia și Iugoslavia de nord-est. Cu alt prilej⁵, A. Mozsolics ajungea la concluzia că culturii Gáva îi corespunde seria de depozite descoperite la Uioara de sus, Pecica și Nagykálló—Telekoldal, datate în B. V. care urmează după orizontul de tip Opályi, din a doua jumătate a perioadei B IV.

În același an cu publicarea lucrării lui A. Mozsolics, în care s-a lansat noțiunea culturii Gáva, cercetătorul cehoslovac M. Šolle trecea în revistă evoluția culturilor hallstattiene de pe teritoriul Ungariei actuale. Autorul se referea în special la descoperirile din Transdanubia, dar prezentînd și principala formă a ceramicii „de tip Gáva”, pe care o data în perioada Ha A⁶.

În lucrarea sa privind depozitele de bronzuri din Transilvania, M. Rusu introduce în literatura de specialitate termenul de „cultura Sîntana-Lăpuș-Pecica” ca echivalentul românesc al denumirii de „cultura Gáva”, folosită în Ungaria. Ceramica neagră canelată a acestei culturi este considerată de autor drept de tip Villanova, iar leagănul ei este socotită ca fiind Crișana, de unde, în perioada Ha A₁, ea se va răspîndi, în mai multe valuri, în diferite direcții. Un prim val a pătruns dinspre vest

⁴ A. Mozsolics, *op. cit.*, p. 119—121 ; idem, *ActaArchHung*, 12, 1960, p. 122—123.

⁵ Idem, *ActaArchHung*, 15, 1963, p. 65—82 ; idem, *ArchÉrt*, 90, 2, 1963, p. 252—262.

⁶ M. Šolle, *ArchRozhl*, 9, 1957, 2, p. 235—250, fig. 109/1,3.

și în Transilvania, același val atingând și sudul Banatului. Ascunderea depozitelor de tip Cincu-Suseni (HaA₁, sec. XII î.e.n.) este explicată tocmai prin pătrunderea în aceste regiuni a primului val al purtătorilor culturii Sintana-Lăpuș-Pecica ⁷.

Marija Gimbutas, în cartea sa dedicată culturilor epocii bronzului din Europa centrală și răsăriteană, consacră câteva pagini și problemei de care ne ocupăm. Cultura caracterizată prin ceramica de tip Gáva este inclusă de cercetătoarea americană în „grupa Tisza” și discutată în cadrul perioadei timpurii a cîmpurilor de urne (circa 1250—sfîrșitul sec. XII î.e.n.). Gimbutas consideră „grupa Tisza” drept o ramură a culturii cîmpurilor de urne, remarcînd totuși că tipurile ei ceramice diferă mult față de ceramica „grupele danubiene mijlocii” și a „grupele Lausitz”, din cadrul aceleiași culturi și perioade. Autoarea mai scoate în evidență marea ei bogăție în obiecte de bronz, afirmînd că „grupa Tisza” este cel mai creator centru metalurgic din Europa centrală ⁸.

În încheierea acestei scurte treceri în revistă a istoricului cercetărilor, vom menționa lucrările a trei autori, apărute aproape concomitent. Publicînd așezarea fortificată din „perioada tîrzie a bronzului” de la Sighetul Marmației, pe care o atribuie culturii Gáva, K. Horedt se oprește mai pe larg și asupra acestei culturi, discuția fiind reluată apoi și cu alte ocazii ⁹. Un merit deosebit al autorului este încercarea de a defini mai precis conținutul, aria de răspîndire și geneza acestei culturi. K. Horedt subliniază că nu orice ceramică neagră, ornamentată cu proeminente și caneluri, aparține culturii Gáva. Astfel, descoperirile corespunzătoare din regiunea cursului inferior al Mureșului și din Banat (Păuliș, Zădăreni, Sintana, Bobda, Csoiva, vasul depozitului de la Pecica etc.) nu pot fi atribuite de-a dreptul culturii Gáva, chiar dacă există interferențe neîndoielnice. Aria inițială a culturii Gáva se restrînge la Ungaria de nord-est, Slovacia de sud-est, Ucraina Transcarpatică și România de nord-vest, de unde se va răspîndi și în Podișul Transilvaniei. Aria inițială corespunde cu fosta arie a culturilor Otomani, Egyek și Pilyny, care constituie totodată fondul din care s-a format cultura Gáva. În sfîrșit, K. Horedt consideră că denumirea propusă de M. Rusu (Sintana-Pecica-Lăpuș) pentru această cultură „Lu este indicat, deoarece este prea cuprinzător și urește diferite grupe sub aceeași noțiune. De preferat ar fi cultura Lăpuș”.

După preocupări consecutive privind bronzul tîrziu și prima epocă a fierului din Slovacia, și în general din bazinul carpatic, J. Paulik pune în discuție, într-o lucrare bine documentată și bogat ilustrată, cultura

⁷ M. Rusu, *Dacia*, N.S., 7, 1963, p. 184—189. Într-o comunicare mai recentă (*Considerații cu privire la așezările și cimitirele hallstattiene timpurii din Transilvania*, prezentată la Catedra de istoria României a Universității din Iași, la 28 martie 1968) autorul și-a modificat părerea în sensul că grupa corespunzătoare etapei Ha₂A₁ este considerată grupa „Sintana-Șpálnaca-Lăpuș”, urmată, în Ha A₂—B₁, de grupa „Someșul Rece-Medias”. Cea de a doua grupă își va lărgi considerabil aria de răspîndire spre vest „depășind cu mult valea Tisei și incluzînd, după părerea noastră, cea ce Amália Mozsolics și K. Horedt numesc cultura Gáva”.

⁸ M. Gimbutas, *Bronze Age Cultures in Central and Eastern Europe*, Paris — The Hague — London, 1965, p. 323—328.

⁹ K. Horedt, *Așezarea fortificată din perioada tîrzie a epocii bronzului de la Sighetul Marmației*, Baia Mare, 1966 (în continuare se va cita: *Așezarea fortificată*), p. 16—22; idem, *StCom Sibiu*, 13, 1967, p. 137—153 (în continuare se va cita: *Problemele ceramicii*), în special p. 150—152. Cf. și idem, *ActaArchCarp*, 9, 1967, p. 5—26 și Germania, 45, 1967, p. 42—50, în special p. 48—50.

Gáva, în ansamblul evoluției culturilor din „epoca târzie a bronzului” din bazinul Dunării de Mijloc¹⁰. Autorul este de părere că aria culturii Gáva își are centrul de greutate în Transilvania, mai cuprinzând și Slovacia de sud-est, „regiunea carpatică” a U.R.S.S., marginea răsăriteană a Cîmpiei Maghiare și, poate, o parte a Banatului iugoslav. În cursul etapei Ha B, cultura Gáva va manifesta tendințe de expansiune, fenomen marcat de unele descoperiri din Moldova (Trifești, Dănești), R.S.S. Moldovenească (Chișinău) și Oltenia (Ostrovul Mare), precum și de infiltrațiile în mediul nord-italic (Bissone, Bologna-Savena, Bologna-S. Vitale, Fontanella, Este, Tarquinia). În privința genezei culturii Gáva, Paulik are în vedere doi factori : moștenirea Otomani târzie, respectiv Füzesebony, precum și contribuția complexului Vatina-Virșeț-Cirna.

O importantă contribuție la problema genezei și evoluției ceramicii din „perioada cîmpurilor de urne” o reprezintă câteva lucrări recente, semnate de St. Foltiny. Cercetătorul american a reușit să definească mai întâi o grupă răspîndită în Banat, Voivodina, Sirmia și pe Tisa inferioară, dezvoltată pe fondul Vatina, separînd-o de ceramica de tip Gáva, dar sesizînd și unele interferențe între cele două grupe¹¹. Într-un alt studiu, consacrat problemei așa-numitelor „urne pseudo-protovillanoviene”¹², Foltiny trece în revistă unele grupe culturale din Italia și din estul bazinului carpatic, ajungînd la concluzia că între ceramica celor două spații nu există legături genetice. Spre deosebire de cercetătorii care au susținut existența unei culturi Gáva foarte cuprinzătoare și mult răspîndite, autorul încearcă aici să contureze unele grupe culturale (Gáva, Pecica-Vatina târzie, Dubovac-Žuto Brdo târzie, Reci), precizînd, în limita posibilităților, unele din caracteristicile lor principale (tipuri ceramice, geneză, legături, aria de răspîndire, cronologie).

II

În catalogul de mai jos am inclus toate descoperirile ceramice de tip Gáva care au ajuns la cunoștința noastră, atît cele menționate în literatură, cît și unele nepublicate încă. Nu am inclus în lista noastră descoperirile atribuite de unii specialiști culturii Gáva, dar care evident nu fac parte din această cultură. Trebuie mărturisit că nu în toate cazurile am avut posibilitatea de a verifica în mod multumitor apartenența culturală a unor descoperiri, mai ales în cazul unor semnalări sumare, lipsite de ilustrații. În cazul cînd o descoperire ar putea fi încadrată și într-o altă cultură, menționăm acest lucru. La fiecare descoperire semnalăm caracterul ei (așezare, necropolă etc.). Dacă lipsește această mențiune înseamnă că nici în sursele noastre nu se precizează caracterul descoperirii respective. În catalog s-au inclus numai datele cele mai importante, doar descoperirile din România fiind prezentate puțin mai detaliat. Ceramica provenită din localitățile cuprinse în catalog este descrisă, pe tipuri, în capitolul următor. Numerotarea descoperirilor în text corespunde cu cifrele de pe harta alăturată (fig. 1).

¹⁰ J. Paulik, Sbornik Slovenského Narodného Múzea, História, 62, 8, 1968, p. 3—43; p. 39—43 rezumat (în continuare se va cita : *Zur Problematik*)

¹¹ St. Foltiny, Apulum, 6, 1967, p. 49—71.

¹² Idem, Origini, 2, Roma, 1968, p. 333—356.

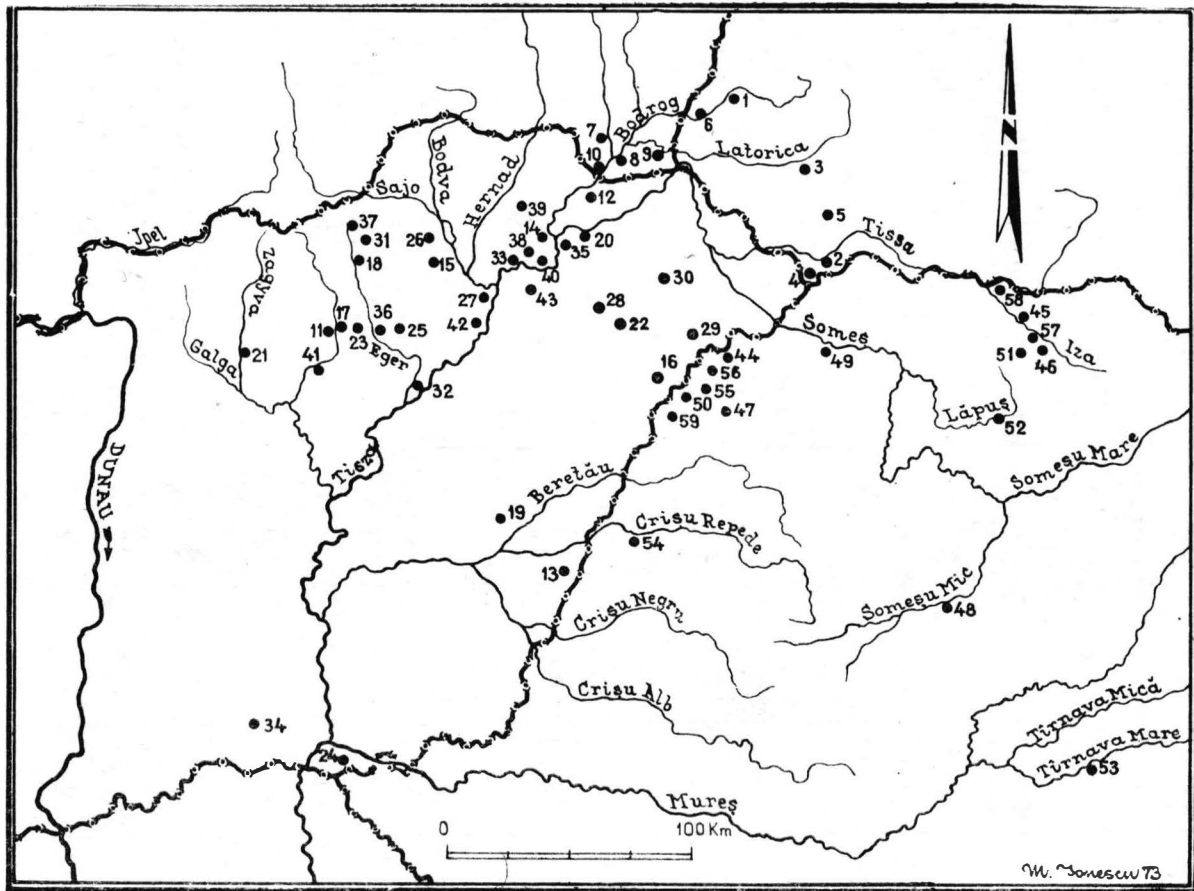

Fig. 1. Harta de răspândire a ceramicii de tip Gáva.

Harta nu reprezintă aria de răspîndire a culturii Gáva, ci numai a ceramicii de acest tip.

U.R.S.S. (Ucraina Transcarpatică) ¹³. 1. *Bereznia* ¹⁴; 2. *Djakovo* ¹⁵; 3. *Munkačevo* ¹⁶; 4. *Paladj (Velikaja)*. Așezare ¹⁷; 5. *Seltse*. Așezare ¹⁸; 6. *Užgorod*. Așezare ¹⁹; **R.S. Cehoslovacă (Slovacia)**. 7. *Barca (I)*. Gropi cu ceramică de tip Gáva ²⁰; 8. *Borša* ²¹; 9. *Somotor* („Somotorska Hora, Hegyikenderföld). Așezare ²²; 10. *Zemplin* ²³; **Ungaria**. 11. *Aldebrő* (comitatul Heves) — Kavicsbánya (Cariera de pietriș). Mormînt de incinerare cu urnă, descoperit întîmplător ²⁴; 12. *Alsóberecki* (com. Borsod) ²⁵; 13. *Biharugra* (com. Békés) ²⁶; 14. *Bodrogkeresztur* (com. Borsod). Mormînt de incinerare cu urnă ²⁷; 15. *Borsodharsány* (com.

¹³ Descoperirile de tip Gáva din Ucraina Transcarpatică le prezentăm după lista întocmită de St. Foltiny, care, la rîndul lui, a fost informat de Irina Lengyel, K.V. Bernjakovič și E.A. Balaguri (Cf. St. Foltiny, *Origini*, 2, 1968, p. 342 și notele 31—39). Dintre lucrările citate de Foltiny (J. și E. Zatlukál, *Adatok Podkarpatszka Rusz praehistóriájához*, Munkačevo, 1937; F.M. Potušnjak, *Arheologični znahidki bronzovogo ta zalznogo viku na Zakarpatti*, Užgorod, 1958; K.V. Bernjakovič, *Naučnye Zapiski Užgorodskogo Gos. Univ.*, 13, 1955, p. 171—186; G. I. Smirnova, K. V. Bernjakovič, *Arheologičeskij Sbornik*, 7, 1965, p. 89—115) ne-a stat la dispoziție doar cea din urmă. Smirnova și Bernjakovič menționează aici următoarele descoperiri, aparținînd perioadei care precede cultura Kuștanovice: Užgorod, Velikaja Paladj, Čapivtys, Seltse, Romačevitsa, Vinogradovo (așezări), Ardanovo, Selestovo, Malaja Kopanja („horodiști”). După părerea autorilor, aceste descoperiri prezintă analogii apropiate cu culturile „Hallstattului tragic” din Ungaria (Gáva) și Ucraina apuseană (Goligrad-Holihrad). Cf. G. J. Smirnova, K.V. Bernjakovič, *op. cit.*, p. 96—97, pl. 1 (Užgorod), 2 (Ardanovo). Dintre acestea, Foltiny include în cultura Gáva numai trei descoperiri (Užgorod, Paladj, Seltse).

¹⁴ F. M. Potušnjak, *op. cit.*, pl. 68; St. Foltiny, *Origini*, 2, 1968, p. 342, nota 35.

¹⁵ F. M. Potušnjak, *op. cit.*, pl. 9; St. Foltiny, *Origini*, 2, 1968, p. 342, nota 38.

¹⁶ J. și E. Zatlukál, *op. cit.*, fig. 21; Foltiny, *Origini*, 2, 1968, p. 342, nota 34, fig. 3/2; J. Paulik, *Zur Problematik*, 7, 16, fig. 1, nr. 13, fig. 4/3.

¹⁷ F. M. Potušnjak, *op. cit.*, pl. 50/a, fig. 4—5; St. Foltiny, *Origini*, 2, 1968 p. 342, nota 36.

¹⁸ F. M. Potušnjak, *op. cit.*, pl. 20; St. Foltiny, *Origini*, 2, 1968, p. 342, nota 37.

¹⁹ K. V. Bernjakovič, *Naučnye Zapiski Užgorodskogo Gos. Univ.*, 13, 1955, p. 171—184; G. I. Smirnova, K. V. Bernjakovič, *op. cit.*, p. 89—115, pl. 1; St. Foltiny, *Origini*, 2, 1968, p. 342, nota 39; J. Paulik, *Zur Problematik*, p. 7, 40, fig. 1, nr. 17.

²⁰ L. Hájek, *Kommission für das Äneolithikum und die ältere Bronzezeit Nitra, 1958*, Bratislava, 1961, p. 75, fig. 15; E. Jilkova, *SlovArch*, 9, 1961, p. 81, fig. 6/1; K. Horedt, *Așezarea fortificată*, p. 18; idem, *Problemele ceramicii*, p. 151; St. Foltiny, *Origini*, 2, 1968, p. 340, fig. 4/1; J. Paulik, *Zur Problematik*, p. 7, 18, 40, fig. 1, nr. 15, fig. 4/1.

²¹ J. Paulik, *Zur Problematik*, p. 8, fig. 1, nr. 107.

²² J. Pástor, *SlovArch*, 6, 2, 1958, p. 314 — 334; St. Foltiny, *Origini*, 2, 1968, p. 340 — 341; J. Paulik, *Zur Problematik*, p. 7, 39, fig. 1, nr. 14, fig. 3/4; Jan Filip (red.), *Manuel Encyclopédique de Préhistoire et Protohistoire Européennes*, Academia, Praga (în continuare se va cita: *Manuel*), 2, 1969, p. 1337 (*Somotor*).

²³ J. Paulik, *Zur Problematik*, p. 7, fig. 1, nr. 24.

²⁴ N. Kalicz, *Magyarország műemléki topográfiája, 7 (Heves megye műemlékei)*, 1), Budapest, 1969 (în continuare se va cita: *Heves megye*), p. 32 — 33, fig. 13, nr. 11.

²⁵ K. Horedt menționează de aici un fragment ceramic de tip Gáva cu proeminențe (Muz. National Budapest, nr. inv. 74, 1905. 35). Cf. K. Horedt, *Așezarea fortificată*, p. 18, nota 11; idem, *Problemele ceramicii*, p. 150 — 151, nota 70. T. Kemenczi (cu referire la N. Kalicz, *ArchÉrt*, 87, 1, 1960, p. 5, 12), menționează de aici o necropolă de incinerare cu urne, aparținînd culturii Pilyiny tirzii, în care s-au descoperit și cîteva vase de tip Suci de Sus. Cf. T. Kemenczi, *ArchÉrt*, 90, 2, 1963. p. 183.

²⁶ A. Mozsolics, *ActaArchHung*, 12, 1960, p. 123, nota 57; St. Foltiny, *Origini*, 2, 1968, p. 346.

²⁷ T. Kemenczi, *Évk. Miskolc*, 6, 1966, p. 69, nota 109; *Die Geschichte der Völker Ungarns bis Ende des 9. Jahrhunderts* (Führer durch die Ausstellung), Ungarisches Nationalmuseum, Budapest, 1967, p. 36, fig. 9; St. Foltiny, *Origini*, 2, 1968, p. 346, fig. 3/5; J. Paulik, *Zur Problematik*, p. 7, 39, fig. 1, nr. 6, fig. 3/3.

Borsod). Necropolă de incinerare cu urne²⁸; *Büdszentmihály*, v. *Tiszasvasvári*; 16. *Érábrány* (com. Hajdú-Bihar)²⁹; 17. *Feldebrő* (com. Heves) — Valea pîriului Száláti³⁰; 18. *Felsőtárkány* (com. Heves) — Várhegy. Cetate de pămînt³¹; 19. *Füzesgyarmat* (com. Békés) — Tengeri Zug. Așezare³²; 20. *Gáva* (com. Szabolcs—Szatmár). Morminte de incinerare cu urne³³; 21. *Hatvan* (com. Heves) — Gara³⁴; 22. *Kállósemyén* (com. Szabolcs—Szatmár)³⁵; 23. *Kerecsend* (com. Heves). Descoperiri întîmplătoare³⁶; 24. *Kiszombor* (com. Csongrád) — Cărmidărie (?). Descoperiri întîmplătoare³⁷; 25. *Mezőkövesd* (com. Borsod). Depozit de obiecte de bronz (Ha B₁), descoperit într-un vas Gáva³⁸; 26. *Miskolc* (com. Borsod)³⁹; 27. *Muhi* (com. Borsod)⁴⁰; 28. *Nagykálló* (com. Szabolcs—Szatmár). a) Telekoldal. Așezare⁴¹. b) Soseaua între Nagykálló și Kállósemyén. Materiale ceramice descoperite cu ocazia construirii șoselei⁴². c) Depozit de bronz, ascuns într-un vas Gáva, descoperit în așezarea menționată la punc-

²⁸ J. Hampel, *A bronzkor emlékei Magyarhonban*, 2, 1892, pl. 141/2; A. Mozsolics, *Acta ArchHung*, 8, 1957, p. 121; K. Horedt, *Așezarea fortificată*, p. 18, nota 5; idem, *Problemele ceramicii*, p. 151, nota 74 („Hersány”); J. Paulik, *Zur Problematik*, p. 40, fig. 4/4. Pe lingă ceramica Gáva se menționează și vase de tip Vál (A. Mozsolics, *Acta ArchHung*, 8, 1957, p. 121; F. Köszegi, *Acta ArchHung*, 12, 1960, p. 185 — 186, fig. 2, nr. 14; idem, *Budapest Régiségei*, 20, 1963, p. 16) și Kyjatice (Paulik, *Zur Problematik*, p. 4, fig. 5/1).

²⁹ A. Mozsolics (*Acta ArchHung*, 8, 1957, p. 121, nota 11) menționează materiale de tip Gáva, aflate în Muz. Oradea.

³⁰ N. Kalicz, *Heves megye*, p. 32, fig. 13, nr. 7.

³¹ *Ibidem*, fig. 13, nr. 2, T. Kemenczei (EvkMiskolc, 6, 1966, p. 68, nota 103) consideră că această așezare fortificată aparține culturii Kyjatice.

³² E. Patek, *Mittelungen des Arch. Inst.*, 2, 1971, p. 51 — 55, pl. 22 — 23.

³³ Materiale în Muz. Nyiregyháza (nr. inv. 57. 273. 1.). Cf. A. Mozsolics, *Acta ArchHung*, 8, 1957, p. 121; M. Šolle, *ArchRozhl*, 9, 2, 1957, fig. 109/1. 3; M. Gimbutas, *op. cit.*, p. 325 — 326, fig. 226/1 — 2 (ca proveniența vasului nr. 2 se indică aici Mohi !); K. Horedt, *Așezarea fortificată*, p. 18; idem, *Problemele ceramicii*, p. 151; St. Foltiny, *Origini* 2, 1968, p. 344, fig. 3/3; J. Paulik, *Zur Problematik*, p. 7, 40, fig. 1, nr. 5, fig. 4/2; N. Kalicz, *Manuel*, 1, 1966, p. 390 (*Gáva-Typ*) și I. Bóna, *Manuel*, 2, 1969, p. 1545, cu 2 fig. (*Spätbronzezeit, Frühseisenzeit*, în art. *Ungarn*).

³⁴ N. Kalicz, *Heves megye*, p. 32 — 33, fig. 13, nr. 4.

³⁵ J. Paulik, *Zur Problematik*, p. 7, fig. 1, nr. 3. Identic cu descoperirile făcute între Nagy-kálló și Kállósemyén? (cf. *Nagykálló*).

³⁶ N. Kalicz, *Heves megye*, p. 32 — 33, fig. 13, nr. 12.

³⁷ Materiale în Muz. Szeged (nr. inv. o. 53.75.60). Cf. O. Trogmayer, *Acta ArchHung*, 15, 1963, p. 119, nr. 43; K. Horedt, *Așezarea fortificată*, p. 18; idem, *Problemele ceramicii*, p. 151; St. Foltiny, *Apulum*, 6, 1967, p. 55, fig. 4/5.

³⁸ P. Patay, *Acta ArchHung*, 21, 1969, p. 174, 198 — 200, fig. 1, pl. 46/1 (vasul de lut); I. Bóna, *ArchÉrt*, 98, 1971, 1. p. 107 (recenzie).

³⁹ Materiale în Muz. Miskolc; Cf. T. Kemenczei, *EvkMiskolc*, 6, 1966, p. 69, nota 110, *St. Foltiny*, *Origini*, 6, 1968, p. 346.

⁴⁰ M. Šolle (*op. cit.*, p. 248 — 250, fig. 109) introduce noțiunea de „tip Muhi”, datat în Ha. A. T. Kemenczei atrage atenția că, pe de o parte, vasul publicat de Šolle este de tip Gáva, iar pe de altă parte, că de la Muhi nu provine nici o descoperire hallstattană timpurie, aparținând unui complex arheologic. Cele două necropole descoperite aici aparțin grupelor Egyek și Berkesz-Demecser („Csüllödomb”) precum și culturii Piliny trzii („Princ Tanya”). Cf. T. Kemenczei, *ArchÉrt*, 92, 1965, 1, p. 1 — 5.

⁴¹ A. Mozsolics, *ArchÉrt*, 90, 1963, 2, p. 252 — 259.

⁴² Materiale în Muz. Nyiergyháza (nr. inv. 57. 293. 2, 57. 297.1.). Cf. St. Foltiny, *Origini*, 2, 1968, p. 344, fig. 3/1,4 și 4/2, 4.

tul a (B. V, aproximativ = Ha A)⁴³; 29. *Nyírbogát* (com. Szabolcs-Szatmár). Descoperiri întâmplătoare⁴⁴; 30. *Olcsvaapáti* (com. Szabolcs-Szatmár)⁴⁵; 31. *Peștera Petényi* (Míji. Bükk) (com. Heves)⁴⁶; 32. *Poroszló* (com. Heves) — Aponhát. Așezare, probabil cu locuințe de suprafață. Săpături inedite P. Patay⁴⁷; 33. *Prügy* (com. Borsod) — Tököföld⁴⁸; 34. *Pusztamérgeș* (com. Csongrád)⁴⁹; 35. *Rakamaz* (com. Szabolcs-Szatmár) — Timár⁵⁰; 36. *Szihalom* (com. Heves) — Gara. Necropolă distrusă. S-a salvat un singur mormint⁵¹; 37. *Szilvásvár* (com. Heves) — Török-sanc. Așezare fortificată⁵²; 38. *Taktabáj* (com. Borsod)⁵³; 39. *Tállya* (com. Borsod). Depozit de bronz (Ha A), depus într-un vas Gáva⁵⁴; 40. *Tarcal* (com. Borsod)⁵⁵; 41. *Tarnaméra* (com. Heves)⁵⁶. a) Homokbánya (cariera de nisip). b) Pusztafogacs — Tópart. Urme de așezare. c) Uszoda (Ștrand). d) Mormint de incinerare cu urnă, descoperit la marginea de nord a satului; 42. *Tiszakeszi* (com. Borsod) — Szódadomb. Așezare. Săpături inedite T. Kemenczei⁵⁷; 43. *Tiszavasvári* (com.

⁴³ A. Mozsolics, ArchÉrt, 90, 1963, 2, p. 252 — 259, fig. 3/6; idem, Acta ArchHung, 15, 1963, p. 81. Pentru Nagykálló, fără specificarea locului de descoperire, a se mai vedea A. Mozsolics, Acta ArchHung, 12, 1960, p. 123; K. Horedt, Așezarea fortificată, p. 18; idem, Problemele ceramicii, p. 151 (menționează materiale în Muz. Nyíregyháza, nr. inv. 57.273.1 și 57.293.3), p. 151, nota 87 (se menționează un vas, nr. inv. 57. 253.2, care reprezintă o îmbinare a formelor Gáva și Kyjatice); J. Paulik, Zur Problematik, p. 8, fig. 1, nr. 106.

⁴⁴ Materiale în Muz. Nyíregyháza. A. Mozsolics, ActaArchHung, 12, 1960, p. 123, nota 57; St. Foltiny, Origini, 2, 1968, p. 344; J. Paulik, Zur Problematik, p. 7, 39, fig. 1, nr. 4 (menționează vasul cu nr. inv. 57. 302. 1).

⁴⁵ St. Foltiny, Origini, 2, 1968, p. 344 și nota 46. Publicind depozitul de bronz de la Olcsvaapáti, A. Mozsolics menționează (fără să precizeze apartenența cronologică și culturală) vase și fragmente ceramice, ornamentate cu caneluri și proeminente, descoperite în preajma acestui depozit de bronz, dar care, probabil, nu au aparținut depozitului. Cf. A. Mozsolics, ActaArchHung, 18, 1966, p. 26.

⁴⁶ N. Kalicz, Heves megye, p. 32 — 33, fig. 13, nr. 3.

⁴⁷ Informatic P. Patay. Cf. și N. Kalicz, Heves megye, p. 32 — 33, fig. 13, nr. 5.

⁴⁸ Ceramică în Muz. Național Budapesta și Muz. Miskolc. Cf. A. Mozsolics, ActaArchHung, 12, 1960, p. 123, nota 57; T. Kemenczei, ÉvkMiskolc, 6, 1966, p. 69, nota 109; St. Foltiny, Origini, 2, 1968, p. 346; J. Paulik, Zur Problematik, p. 8, fig. 1, nr. 103.

⁴⁹ Materiale în Muz. Szeged, printre care și un vas bitronconic negru în exterior (nr. inv. 53.85.1). O. Trogmayer, ActaArchHung, 15, 1963, p. 116; St. Foltiny, Apulum, 6, 1967, p. 56, fig. 4/1; J. Paulik, Zur Problematik, p. 7, fig. 1, nr. 7.

⁵⁰ Materiale în Muz. Național Budapesta. A. Mozsolics, ActaArchHung, 12, 1960, p. 123, nota 57; St. Foltiny, Origini, 2, 1968, p. 344.

⁵¹ N. Kalicz, Heves megye, p. 32 — 33, fig. 13, nr. 6.

⁵² Ibidem, p. 32, fig. 13, nr. 1. T. Kemenczei atribuie această așezare fortificată culturii Kyjatice (ÉvkMiskolc, 6, 1966, p. 68, nota 102 iar în altă parte, culturii Piliny tizrui (ArchÉrt, 93, 1966, 1, p. 87).

⁵³ Materiale în Muz. Național Budapesta (nr. inv. 16/1949/1 — 5). Cf. A. Mozsolics, Acta ArchHung, 12, 1960, p. 123, nota 57; St. Foltiny, Origini, 2, 1968, p. 346; J. Paulik, Zur Problematik, p. 8, 39, fig. 1, nr. 104 („Báj”)

⁵⁴ T. Kemenczei, ÉvkMiskolc, 8, 1969, p. 28 — 31, 34 — 39, fig. 3 (vasul de lut).

⁵⁵ Materiale în Muz. Național Budapesta (nr. inv. 20/1953/1 — 18). Cf. A. Mozsolics, ActaArchHung, 7, 1956, p. 13—14; ibidem, 12, 1960, p. 123, nota 57; St. Foltiny, Origini, 2, 1968, p. 346; J. Paulik, Zur Problematik, p. 8, fig. 1, nr. 105.

⁵⁶ Materiale în colecția Școlii generale din Tarnaméra. Cf. N. Kalicz, Heves megye, p. 32—33, fig. 13, nr. 8—10.

⁵⁷ Materiale în Muz. Miskolc. T. Kemenczei, ÉvkMiskolc, 6, 1966, p. 69, nota 110; K. Horedt, Așezarea fortificată, p. 18; idem, Problemele ceramicii, p. 151 („Tizsakézi”); St. Foltiny, Origini, 2, 1968, p. 346.

Szabolcs — Szatmár)⁶⁸; **România.** 44. *Berea* (com. Sanislău, jud. Satu Mare). Descoperiri ceramice⁶⁹; 45. *Bîrsana* (jud. Maramureş)—Ce-tăţuia. Aşezare. Săpături C. Kacsó. Ceramică în Muz. Baia Mare⁶⁰; 46. *Bogdan Vodă* (fost Cuhea, jud. Maramureş). Ceramică în Muz. Baia Mare⁶¹; 47. *Căuaş* (jud. Satu Mare). Aşezare întinsă. Ceramică în Muz. Carei⁶²; 48. *Cluj*. În Muz. Cluj, fragment ceramic cu proeminenţă⁶³; 49. *Culciu Mare* (jud. Satu Mare). a) În aşezarea de tip Suci de Sus s-au descoperit şi câteva vase şi fragmente ceramice de tip Gáva. Săpături T. Báder, 1968. Materiale în Muz. Satu Mare⁶⁴. b) Aşezare datată în Ha A. Săpături I. Glodariu şi C. Kacsó, 1966—1967. Materiale (în curs de prelucrare) în Muz. Baia Mare⁶⁵; 50. *Curtuiuşeni* (jud. Bihor)—Égetőhegy. Ceramică în Muz. Săcuieni⁶⁶; 51. *Ieud* (jud. Maramureş). Mormînt (probabil izolat) de incinerare, deranjat. Săpăturile de verificare nu au dat nici un rezultat⁶⁷; 52. *Lăpuş* (jud. Maramureş)—Valea lui Lazăr, Podanca (= Dîmbul Urişilor), Tinoasa (= Podul Hotarului). Necropolă tumulară de incinerare, cuprinzînd circa 70 de movile funerare. Săpături J. Szendrei (1890), M. Rusu şi I. Ordentlich (1961), I. Ordentlich şi C. Kacsó (1967), în ultimele două campanii cercetîndu-se în total 9 tumuli. Materiale în Muz. Baia Mare şi Muz. Cluj. Inventarul unor morminte cuprinde şi ceramică de tip Gáva⁶⁸; 53. *Mediaş* (jud. Sibiu). În Muz. Mediaş, fragment ceramic cu proeminenţă⁶⁹; 54. *Oradea*. a) Fosta fabrică de cărămizi Guttman. M. Roska menţionează de aici „fragmente de urne villanoviene, printre care unele cu proeminenţe în formă de coarne”⁷⁰. b) Salca. În iunie 1959 s-a efectuat o săpătură de control în imediata apropiere a fostei fabrici de cărămizi, descoperindu-se, printre altele, o aşezare datată în Ha A⁷¹. c) Salca. În cadrul aceleiaşi campanii s-a executat un mic sondaj şi la circa 200 m vest de locul săpăturii menţionate mai sus, într-o carieră de lut, unde, în repetate rînduri, au ieşit la iveală urne cu oase calcinate. S-a descoperit un mormînt de incinerare cu urnă, datat în Ha A⁷². d) Cimitirul Rulikovszki. În Muz. Oradea mai multe fragmente

⁶⁸ Materiale în Muz. Nyíregyháza (nr. inv. 57.396.25). Cf. St. Foltiny, *Origini*, 2, 1968, p. 344; J. Paulik, *Zur Problematik*, p. 7, 25, 40, fig. 1, nr. 26, fig. 7/5.

⁶⁹ J. Némethi, *StComSatu Mare*, 2, 1972, p. 115.

⁶⁰ Inf. C. Kacsó. Cf. şi *Marmaţia*, 2, 1971, p. 369.

⁶¹ Inf. C. Kacsó. Cf. şi R. Popa, M. Zdroba, *Santierul arheologic Cuhea*, Baia Mare, 1966, p. 44, fig. 31; K. Horedt, *Aşezarea fortificată*, p. 21.

⁶² Inf. T. Báder şi J. Némethi, Cf. şi J. Némethi, *StComSatuMare*, 2, 1972, p. 115, nota 3.

⁶³ K. Horedt, *Aşezarea fortificată*, p. 18; idem, *Problemele ceramicii*, p. 151; J. Paulik, *Zur Problematik*, p. 7, fig. 1, nr. 71.

⁶⁴ Inf. T. Báder. Cf. şi idem, *StComSatu Mare*, 1, 1969, p. 80, nota 74.

⁶⁵ Inf. C. Kacsó.

⁶⁶ Inf. Z. Nánási.

⁶⁷ Inf. C. Kacsó

⁶⁸ *Repertorium*, p. 209, nr. 23; M. Rusu, *Dacia, N.S.*, 7, 1963, p. 189; idem *Manuel* 2, 1969, p. 677—678 (*Lăpuş*); I. Ordentlich-C. Kacsó, *Marmaţia*, 1, 1969, p. 11—15. A se vedea şi K. Horedt, *Aşezarea fortificată*, p. 18; idem, *Problemele ceramicii*, p. 151; St. Foltiny, *Origini*, 2, 1968, p. 346—348, fig. 3/6; J. Paulik, *Zur Problematik*, p. 7, fig. 1, nr. 83.

⁶⁹ K. Horedt, *Aşezarea fortificată*, p. 18; idem, *Problemele ceramicii*, p. 151.

⁷⁰ În Muz. Oradea. *Repertorium*, p. 198, nr. 88; A. Mozsolics, *ActaArchHung*, 8, 1957, p. 121, nota 11.

⁷¹ M. Rusu, L. Galamb, V. Spoială, *Materiale*, 8, 1962, p. 163.

⁷² *Ibidem*, p. 163, fig. 7/3—4.

ceramice, printre care câteva fragmente mai mari de vase bitronconice ⁷³; 55. *Pișcolt* (jud. Satu Mare)—Via Veche. În 1969, cu ocazia unor lucrări agricole, s-au descoperit un coif și o ceașcă de bronz, datate în Ha B. Cu același prilej, au ieșit la iveală și urme de așezare. Ceramica cuprinde fragmente ornamentate cu caneluri horizontale și oblice, străchini cu buza curbată spre interior, cești mici cu toartă⁷⁴; 56. *Sanislău* (jud. Satu Mare). a) Livada. Necropolă de incineratie cu urne. În cursul unor săpături de salvare, executate de J. Németi, s-au descoperit nouă morminte, distruse aproape complet. Pe lângă ceramica de tip Gáva s-au recuperat din această necropolă și două fibule „cu scut dintr-un singur fir”, datate în Ha A₂ ⁷⁵. b) Cserepes. Multe fragmente ceramice în Muz. Baia Mare ⁷⁶; 57. *Șieu* (com. Rozavlea, jud. Maramureș) ⁷⁷. a) Poduri. Fragmente ceramice de tip Gáva. Cercetări de suprafață C. Kacsó. b) În apropiere, depozit de bronz (Ha B₁), depus într-un vas Gáva, descoperit în 1971; 58. *Sighetul Marmației* (jud. Maramureș) — Dealul Cetății. Așezare fortificată. Săpături K. Horedt, 1964—1965 ⁷⁸; 59. *Valea lui Mihai* (jud. Bihor). a) Depozit de bronz, ascuns într-un vas, descoperit în cartierul nou de lângă comună (Ha A₁) ⁷⁹. b) Groapa cu lut (Sárgaföldes gödör). Ceramică în Muz. Oradea, printre care și un vas mare bitronconic ⁸⁰. c) M. Rusu menționează de la Valea lui Mihai o așezare datată cu piese de bronz, precum și o necropolă de incineratie cu urne, ambele aparținând grupei „Sintana-Lăpuș-Pecica (Ha A₁)”⁸¹. d) J. Paulik ⁸², referindu-se la unele desene publicate de M. Roska ⁸³, menționează fragmente de „amforă” de tip Gáva, provenite de la Valea lui Mihai. Cele două fragmente, la care se referă Paulik, sînt proeminente conice, ornamentate cu caneluri concentrice, foarte asemănătoare cu cele de tip Gáva. În text însă M. Roska afirmă că aceste fragmente (descoperite în fața gării, în grădina lui J. Ráthonyi, pe terasa dreaptă a râului Er) aparțin epocii eneolitice ⁸⁴.

⁷³ Toate fragmentele sînt înregistrate cu nr. inv. 3487. Cimitirul Rulikovszki figurează și în lista întocmită de A. Mozsolics, *ActaArchHung*, 8, 1957, p. 121, nota 11. Pentru Oradea, fără specificarea locului de descoperire, a se mai vedea și K. Horedt, *Așezarea fortificată*, p. 18; idem, *Problemele ceramicii*, p. 151 (Muz. Oradea, nr. inv. 1166); J. Paulik, *Zur Problematik*, p. 7, fig. 1, nr. 82.

⁷⁴ Piesele de bronz fac parte din inventarul așezării, sau eventual, provin dintr-un depozit. Nu s-au descoperit urme care ar putea indica existența unor morminte. Inf. J. Németi. Cf. și idem, *StComSatu Mare*, 2, 1972, p. 113—120.

⁷⁵ T. Báder, *SCIV*, 21, 1970, 2, p. 209—210, 213, 218; J. Németi, *StComSatu Mare*, 2, 1972, p. 118, nota 2.

⁷⁶ Inf. C. Kacsó.

⁷⁷ Inf. C. Kacsó.

⁷⁸ K. Horedt, *Așezarea fortificată*, p. 3—23.

⁷⁹ *Jelenítés Debrecen sz. kir. város múzeuma 1910 évi munkédéséről és állapoláról*. Debrecen 1911, p. 29 (text) și o planșă, precedind p. 17; *Repertorium*, p. 82, nr. 14; M. Rusu, *Dacia*, N.S. 7, 1963, p. 188, nota 35, p. 208, nr. 67 (Valea lui Mihai I).

⁸⁰ Muz. Oradea, nr. inv. 1009, 1011. Vasul nr. 1009 este reprodus și la St. Foltiny, *Origini*, 2, 1968, p. 348, fig. 4/3.

⁸¹ M. Rusu, *Dacia*, N.S., 7, 1963, p. 188, nota 35.

⁸² J. Paulik, *Zur Problematik*, p. 7, 18, 40, nota 59, fig. 1, nr. 28.

⁸³ M. Roska, *AISC*, 3, 1, 1928—1932, fig. 5/1—2.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 73—79; Cf. și *Repertorium*, p. 81, nr. 14.

III

Datorită insuficienței cercetării a așezărilor și necropolelor culturii Gáva, majoritatea descoperirilor fiind întâmplătoare, nu se poate reconstitui încă întregul inventar arheologic (deci, și ceramic) al acestei culturi. În privința ceramicii culturii Gáva, literatura de specialitate s-a referit, cu puține excepții, doar la vasele bitronconice, ornamentate cu canelului și proeminente, considerate ca fiind de tip Villanova (timpurie)⁸⁶, Proto-villanova⁸⁶ sau pseudo-Protovillanova⁸⁷. Vorbindu-se global despre un asemenea tip de vas⁸⁸, atribuit culturii Gáva, și fără să se aibe în vedere contextul istoric-arheologic și mediul geografic al descoperirilor, unii cercetători i-au atribuit acestei culturi o răspândire exagerat de mare, cuprinzând, în fond, întregul spațiu carpato-dunărean. Abia K. Horedt și Șt. Foltiny au încercat să delimiteze tipul de vas director al culturii Gáva de tipurile înrudite, aparținând altor grupe culturale⁸⁹, fără să-și fi propus însă o clasificare tipologică a acestei ceramicii⁹⁰.

1. TEHNICA DE LUCRU

Aproape toți cercetătorii remarcă ca o trăsătură tehnică specifică culoarea roșie în interior și suprafața exterioară neagră lucioasă a vaselor⁹¹. Această observație, fără îndoială justă, trebuie nuanțată în sensul că, pe de o parte, în ceramica Gáva tehnica menționată nu este exclusivă, iar pe de altă parte, că nu orice ceramică roșie în interior și neagră lucioasă în exterior trebuie atribuită culturii Gáva. Fenomenul are o răspândire largă, dacă nu chiar generală în Hallstattul timpuriu din spațiul carpato-

⁸⁵ E. Patek, *ActaArchHung*, 13, 1961, p. 66–70 și fig. 20 (Evoluția urnei de tip Villanova timpurie) consideră că acest tip de urnă își are originea în culturile locale din Banat și zona Mureșului inferior, de unde se va răspândi în Ungaria de nord-vest, Slovacia, Transdanubia, Transilvania, Oltenia, Peninsula Balcanică și Italia. Influența acestor urne se poate urmări și în Ungaria de nord-est, unde se constată influențe reciproce între ceramica grupei „Gáva-Muhi” și urnele de tip „Villanova timpurie”, pentru care autoarea folosește și denumirea de „tip Szöreg”; M. Rusu, *Dacia*, N.S., 7, 1963, p. 189, referindu-se la ceramica din perioada Ha. A₁ din Transilvania, vorbește de „ceramică neagră canelată de tip Villanova”.

⁸⁶ A. Mozsolics, *ActaArchHung*, 8, 1957, p. 120–121.

⁸⁷ Șt. Foltiny, *Origini*, 2, 1968, p. 333–356, Cf. și O. Trogmayer, *ActaArchHung*, 15, 1963, p. 104–106. Cei doi autori folosesc termenul de „Pseudo-Protovillanova” în legătură cu acest tip de vas tocmai pentru faptul că neagă legăturile lui genetice cu ceramica de tip Protovillanova.

⁸⁸ În realitate, este vorba de mai multe tipuri și variante, mai mult sau mai puțin apropiate din punct de vedere tipologic, adesea mult îndepărtate de formele cu adevărat bitronconice.

⁸⁹ K. Horedt, *Așezarea fortificată*; idem, *Problemele ceramicii*; Șt. Foltiny, *Apulum*, 6, 1967, p. 49–71; idem, *Origini*, 2, 1968, p. 333–356.

⁹⁰ O interesantă clasificare, pe tipuri și variante, a ceramicii culturii Gáva a încercat recent J. Paulik (*Zur Problematik*, p. 39–41, fig. 3–9). Această cultură fiind privită de autor ca un imens complex, răspândit în toată Europa est-centrală, clasificarea lui J. Paulik se referă mai degrabă la ceramica Hallstattului timpuriu (și mijlociu chiar) din acest spațiu, în general.

⁹¹ A. Mozsolics, *ActaArchHung*, 8, 1957, p. 121; K. Horedt, *Așezarea fortificată*, p. 13; idem, *Problemele ceramicii*, p. 150; Șt. Foltiny, *Origini*, 2, 1968, p. 340, etc.

danubian⁹², menținându-se, în unele regiuni, și în Hallstattul mijlociu⁹³, sau chiar pînă în epoca „scitică”⁹⁴. În cadrul culturii Gáva, în schimb, se întâlnește și o categorie ceramică de culoare roșie în diferite nuanțe⁹⁵, precum și vase de culoare cenușie (închisă)⁹⁶ sau maronie, cu pete negre⁹⁷. Rămîne încă de studiat, în ce măsură aceste aspecte tehnice deosebite caracterizează sau nu, anumite tipuri ceramice.

2. FORMELE ȘI DECORUL

A. Vase cu corpul sferic

a) Au partea inferioară de formă sferică, cu gîtul cilindric sau tronconic și cu marginea răsfrîntă în afară. Pe pîntec aceste vase prezintă de obicei patru proeminențe conice, îndreptate în sus, goale în interior și înconjurate cu caneluri concentrice. De cele mai multe ori tot gîtul vasului este acoperit cu caneluri orizontale, paralele. Pentru „arhitectura” acestor vase este foarte caracteristic faptul că diametrul lor maxim este aproximativ egal cu înălțimea, sau, diametrul fiind chiar mai mare. Din această cauză, aceste vase sînt (sau par a fi) mai scunde, mai stabile, cu punctul de greutate mai aproape de baza lor. Din această categorie menționăm vasele de la Gáva (fig. 2/1)⁹⁸, Lăpuș (fig. 2/4)⁹⁹, Nagykálló (fig. 2/3)¹⁰⁰. Dintre vasele menționate, cel de la Lăpuș are gîtul aproape perfect cilindric, iar cele de la Gáva și Nagykálló, tronconic. Trebuie remarcat că acest din urmă vas mai prezintă și două torți verticale, plasate pe partea superioară a gîtului vasului, imediat sub margine¹⁰¹. De asemenea, spre deosebire de celelalte, acest vas prezintă pe pîntec și caneluri verticale.

Din necropola de la Gáva mai provin un vas, asemănător aceluia descris mai sus, cu deosebirea că structura vasului este ușor modificată, în sensul că, dacă în celelalte cazuri partea inferioară și cea superioară a vaselor este aproximativ egală, aici gîtul tronconic, împreună cu marginea

⁹² S. Morintz, P. Roman, SCIV, 20, 1969, 3, p. 400–402, 418; A. László, ArhMold, 7, 1972, p. 210, 216.

⁹³ P. Patay, ActaArchHung, 21, 1969, p. 199, 207.

⁹⁴ T. Kemenczei, ArchÉrt, 95, 1698 (1969), 2, p. 183, nota 136.

⁹⁵ K. Horedt, Așezarea fortificată, p. 13–16; T. Báder, SCIV, 21, 1970, 2, p. 210. A se vedea și unele vase provenite din necropola tumulară de la Lăpuș.

⁹⁶ T. Kemenczei, ÉvkMiskolc, 8, 1969, p. 31.

⁹⁷ A. Mozsolics, ArchÉrt, 90, 1963, 2, p. 1.8 (Nagykálló-Telekoldal). A se vedea și unele străchini și farfurii, provenite din necropola tumulară de la Lăpuș.

⁹⁸ Muz. Nyiregyháza, nr. inv. 57.273.1. Înălțime (I) 34, diametrul gurii (d.g.) 28, diametrul fundului (d.f.) 11, 5 cm. Cf. St. Foltiny, Origini, 2, 1968, p. 344, nota 41, fig. 3/3. Proporția înălțimea-diametru maxim (I:d.) 40:41.

⁹⁹ Provine din tum. I. de la Lăpuș. Cf. K. Horedt, Așezarea fortificată p. 18, fig. 10; St. Foltiny, Origini, 2, 1968, p. 346–348, fig. 3/6. I. : d 59 :52.

¹⁰⁰ Descoperit între Nagykálló și Kállósemlén. Muz. Nyiregyháza, nr. inv. 57.293.2. I. 39, d.g. 33, 5, d.f. 14 cm. Cf. St. Foltiny, Origini, 2, 1968, p. 344, nota 44, fig. 3/4. I. : d. 38 :47.

¹⁰¹ Aceluiași tip îi aparțin și două fragmente mai mari, provenite din gîtul unor vase, descoperite în același loc și păstrate în Muz. Nyiregyháza. St. Foltiny, Origini, 2, 1968, p. 344, nota 44, fig. 4/2,4.

aproape orizontală, va constitui circa 2/3 din înălțimea vasului. Din această cauză vasul pare a fi mai zvelt, fără însă să se modifice esențial proporția înălțime-diametru maxim (fig. 2/2)¹⁰².

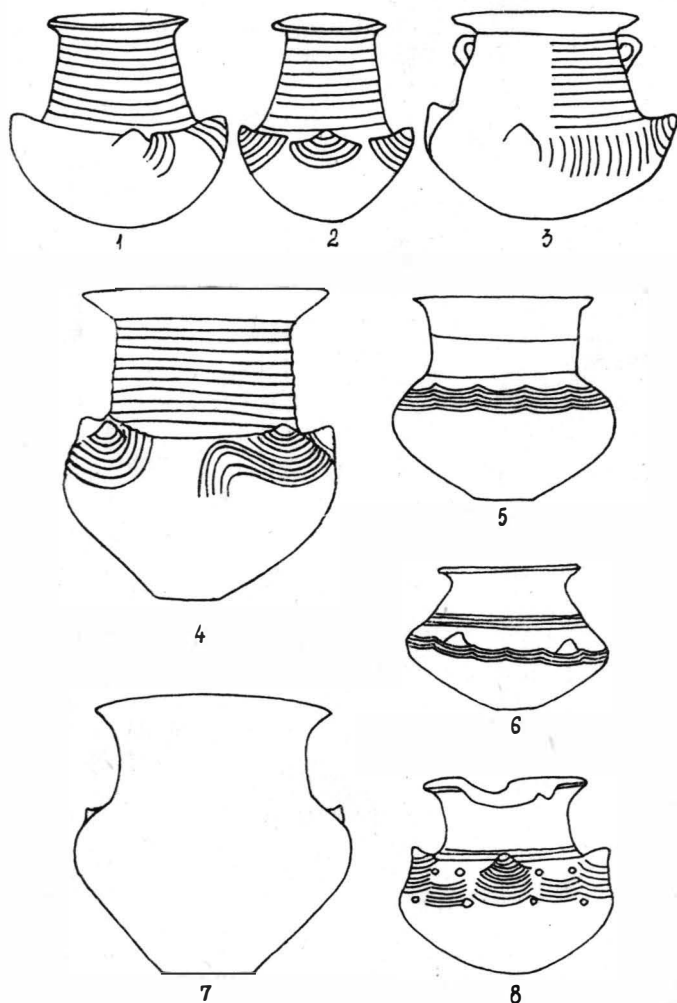

Fig. 2. Vase de tip Gáva. 1—2 Gáva; 3. Nagykálló 4. Lăpuș; 5. Tiszavasvári; 6 Uğgorod; 7. Valea lui Mihai; 8. Borsodharsány; 1,3,4 după St. Foltiny; 2,5,6 după J. Paulik; 7 după *Jelentés Debrecen sz. kir. város muzeuma 1910, évi működéséről és állapotáról*; 8 după J. Hampel.

Includem în această categorie și un vas descoperit la Tiszavasvári (fig. 2/5)¹⁰³. Forma și structura vasului este aceeași, dar prezintă o modi-

¹⁰² M. Šolle, *op. cit.*, fig. 109/3; J. Paulik, *Zur Problematik*, fig. 4/2; I. Bóna, *Manuel*, 2, 1969, p. 1545, fig. din dr.; M. Gimbutas, *op. cit.*, fig. 226/2. I.: d. 37 : 34.

¹⁰³ Muz. Nyiregyháza, nr. inv. 57. 396.25. Cf. J. Paulik, *Zur Problematik*, fig. 7/5, I.: d.38: 42.

fioare a decorului : în locul proeminențelor ascuțite, ornamentate cu caneluri concentrice, întâlnim o fascicolă de caneluri paralele, în ghirlandă.

b) Vase de o formă apropiată de cele descrise mai sus, dar în general mai joase, cu corpul de formă sferică turtită și cu gîtul arcuit, mai scurt (împreună cu marginea, circa 1/3 din înălțimea vasului). Menționăm din rîndul acestora vasul de la Borsodharsány (fig. 2/8)¹⁰⁴ și vasul de la Úzgorod (fig. 2/6)¹⁰⁵. Spre deosebire de exemplarele descrise la punctul a), care au întreaga zonă a gîtului acoperită cu caneluri orizontale, la vasele de la Borsodharsány și Úzgorod întâlnim doar cîteva caneluri orizontale, plasate în zona de întîlnire a corpului cu gîtul, respectiv în partea inferioară a gîtului. O altă particularitate a acestor vase este aceea că nu numai proeminențele sînt înconjurare cu caneluri concentrice, ci și spațiul aflat între proeminențe este umplut cu caneluri ondulate, obținindu-se, în felul acesta, ca și în cazul vasului de la Tiszavasvári, un fel de ghirlandă în jurul corpului vaselor. Trebuie adăugat că pe vasul de la Borsodharsány, pe lingă elementele ornamentale menționate, mai apar și mici cercuri imprimate, plasate la colțurile ghirlandelor¹⁰⁶.

O îmbinare a formei celor două tipuri de amfore prezintă vasul în care s-a descoperit depozitul I de la Valea lui Mihai (fig. 2/7)¹⁰⁷. Corpul îl apropie de primul tip, iar gîtul mai scurt și arcuit îl leagă de cel de al doilea. Pe umărul vasului se află (probabil patru) proeminențe conice, îndreptate în sus, după cît se pare, relativ mici¹⁰⁸.

B. Vase bitronconice

a) Vase cu marginea evazată, corpul și gîtul tronconic sau ușor arcuit, legate printr-un umăr mai mult sau mai puțin pronunțat, care va dispărea treptat în cursul procesului de bitronconizare. În privința structurii acestor vase este de remarcat că înălțimea depășește întotdeauna diametrul lor maxim. Gîtul vaselor este ornamentat cu caneluri orizontale paralele, acestea acoperind uneori întreaga zonă a gîtului. Umărul vaselor este ornamentat cu proeminențe conice îndreptate în sus, înconjurare cu caneluri concentrice. Vasul de la Barca (fig. 3/1)¹⁰⁹, din punct de vedere tipologic, face legătura între vasele cu corpul sferic și cele bitron-

¹⁰⁴ J. Hampel, *op. cit.*, pl. 141/2; J. Paulik, *Zur Problematik*, fig. 4/4. Î. :d. 28 :36.

¹⁰⁵ G. I. Smirnova, K. V. Bernjakovič, *op. cit.*, pl. 1/4; J. Paulik, *Zur Problematik*, fig. 4/5. Î. :d. 26 :39.

¹⁰⁶ Menționăm, în legătură cu tehnica de realizare a motivului cercurilor imprimate că Hampel (*op. cit.*, pl. 70/11—28) prezintă mai multe piese de os și de lut ars, provenite din așezarea de la Pilin (=Pilyiny?) și servind la imprimarea unor motive, ca spirale în S, romburi, rozete, precum și cercuri concentrice.

¹⁰⁷ *Jelenlész Debrecen sz. kir. város múzeuma...*, p. 29 și pl. care precede p. 17. Fotografia publicată aici este neclară, neputînd astfel preciza detaliile (în special de decor) ale vasului. (Aceleași greutăți am întîmpinat și în alte cazuri, de aceea unele desene, cuprinse în planșele noastre, sînt incomplete, sau, poate, chiar inexacte, în ce privește unele detalii). În text se menționează doar atît că este vorba de „o oală mare, de culoare neagră”. Î. :d. 52 :53.

¹⁰⁸ O urnă foarte apropiată de acest tip de amforă a culturii Gáva provine din M 31. al necropolei de la Neszmély, aparținînd fazei evoluate a culturii cimpurilor de urne timpurii din Transdanubia. Cf. E. Patek, *ActaArchHung*, 13, 1961, p. 66, pl. 4/1.

¹⁰⁹ L. Hájek, *op. cit.*, p. 75, fig. 15 stînga; St. Foltiny, *Origini*, 2, 1968, p. 340, fig. 4/1; J. Paulik, *Zur Problematik*, fig. 4/1. Î. :d. 47 :43.

conice. Canelurile concentrice semicirculare, care înconjoară proeminențele de pe umăr, se unesc, formînd patru ghirlande în jurul pîntecului vasului. Un vas de la Nagykovács (fig. 3/3)¹¹⁰ prezintă, între proeminențele ascuțite,

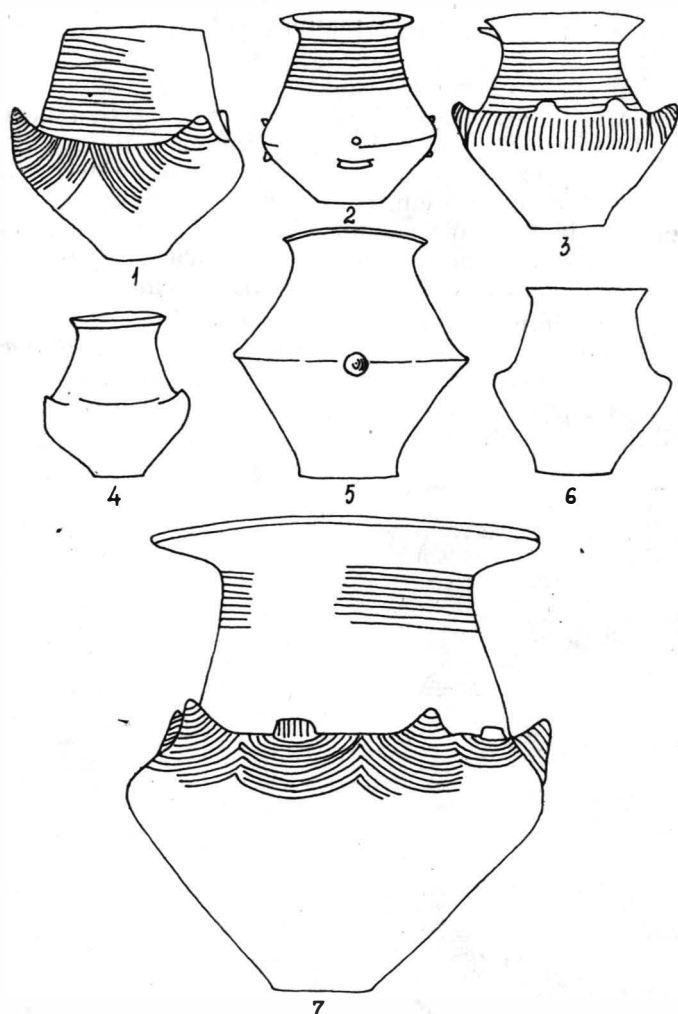

Fig. 3. Vase bitronconice de tip Gáva, 1. Barca ; 2 Gáva ; 3 Nagykovács ; 4 Oradea ; 5 Uşgorod ; 6 Pusztamérgeş ; 7 Valea lui Mihai. 1, 3, 6 după St. Foltiny ; 2 după M. Šolle ; 4 după M. Rusu, L. Galamb, V. Spoială ; 5 după I. Smirnova, K. V. Bernjakovič ; 7 Muz. Oradea.

hipertrofiate, și patru proeminențe mai mici, iar umărul vasului este ornamentat cu caneluri verticale. Proeminențe mai mici, așezate între proeminențele mari, îndreptate în sus, de pe umăr, prezintă și un vas de la Valea

¹¹⁰ Descoperit între Nagykovács și Kállósemlyén. Muz. Nyiregyháza, nr. inv. 57.297.1. Í. 38, d.g. 30,7, d.f. 13 cm. Cf. St. Foltiny, *Origini*, 2, 1968, p. 344, nota 44, fig. 3/1. Í. :d.41 :37.

lui Mihai (fig. 3/7)¹¹¹. Atît proeminențele mari, cît și cele mici sînt înconjurate cu caneluri concentrice, care, unindu-se, formează o ghirlandă în jurul umărului vasului.

Din această categorie de vase fac parte probabil și unele fragmente ceramice, descoperite în cimitirul Rulikovszki din Oradea precum și la Curtuiușeni¹¹². Remarcăm, dintre cele provenite de la Oradea, un fragment din umărul unui vas mare, prezentînd o proeminență hipertrofiată, goală în interior și ornamentată cu caneluri concentrice. La baza gîtului peretele vasului prezintă un șir de perforații. Un alt fragment din mijlocul unui vas mare, bitronconic, prezintă pe gît largi caneluri orizontale, iar pe umăr, caneluri oblice, late de circa 4 cm. Un al treilea fragment prezintă pe umăr, pe lîngă caneluri oblice, și o proeminență-apucător în formă de semidisc, îndreptat în sus. Aceleași caracteristici se observă și pe un fragment mai mare de urnă bitronconică, descoperit la Curtuiușeni.

Unui tip mai simplificat aparține un vas descoperit în așezarea de la Ușgorod, avînd corpul și gîtul perfect tronconice, lipsite de decor și separate printr-un umăr ornamentat cu caneluri verticale. Se remarcă gîtul mult îngustat în partea superioară, precum și marginea larg evazată, în formă de pilnie, a vasului (fig. 4/3)¹¹³.

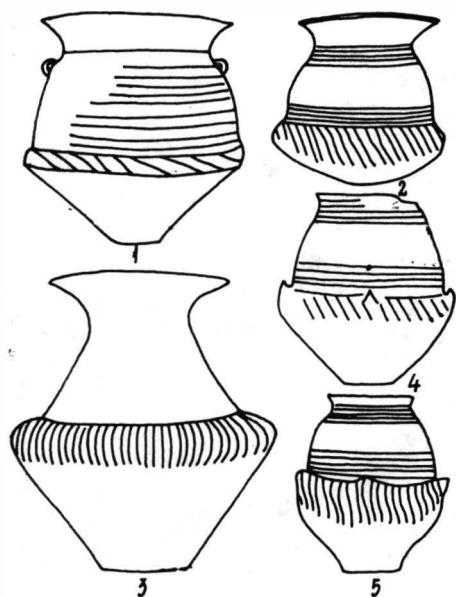

Fig. 4. Vase de tip Gáva. 1 Bodrogkeresztúr; 2 Somotor; 3 Ușgorod; 4-5 Munkačevo. 1, 4 după S. Foltiny; 2, 5 după J. Paulik; 3 după G. I. Smirnova, K. V. Bernjakovič.

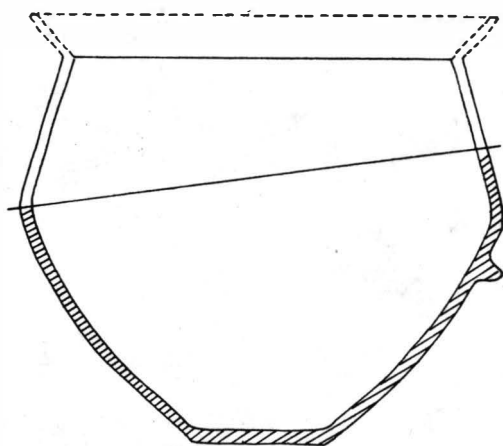

Fig. 5. Vasul depozitului de bronz de la Mezőkövesd. După P. Patay.

¹¹¹ Muz. Oradea, nr. inv. 1009 (Valea lui Mihai, Groapa cu lut-Sárgaföldes gödör). Cf. și St. Foltiny, *Origini*, 2, 1968, p. 348, fig. 4/3. Î.: d. 9 : 8.

¹¹² Muz. Oradea, nr. inv. 3487 (Oradea); Muz. Săcuieni (Curtuiușeni).

¹¹³ G. I. Smirnova, K. V. Bernjakovič, *op. cit.*, pl. 1/2.

b) Vase bitronconice cu forma și decorul simplificat. Marginea este răsfrîntă în afară, corpul și gîtul fiind tronconic sau ușor arcuit. Umărul a dispărut sau este aproape inobservabil. Proeminențele ascuțite hipertrofiate înconjurată cu caneluri concentrice sînt înlocuite cu proeminențe mai mici, pline, neornamentate, sau cu simple apucători. Vasele sînt în general neornamentate, totuși întîlnindu-se uneori fascicole de caneluri orizontale, paralele, în zona gîtului.

Un vas provenit din necropola de la Gáva (fig. 3/2)¹¹⁴ se deosebește de toate tipurile discutate pînă acum prin prezența a două șiruri de proeminențe: un șir superior de proeminențe mici, conice, îndreptate în sus, și un șir inferior de apucători, îndreptate în jos. Urna funerară a unui mormînt descoperit la Oradea (fig. 3/4)¹¹⁵, precum și alte cîteva vase, de o formă foarte apropiată, provenite de la Użgorod (fig. 3/5)¹¹⁶ și Pusztamérgeş (fig. 3/6)¹¹⁷ prezintă ca singur element decorativ patru proeminențe mai mici, așezate pe diametrul maxim al vaselor. Mai menționăm în cadrul acestei categorii ceramice vasul depozitului de la Mezökövesd (fig. 5)¹¹⁸, și un vas mare, aproape întreg, descoperit la Valea lui Mihai, acesta din urmă prezentînd sub gît și patru proeminențe mici, în formă de butoane¹¹⁹.

C. Vase etajate

Includem în această categorie „urnele bitronconice” avînd profilul părții superioare mai mult sau mai puțin arcuit, în formă de boltă. Partea inferioară este tronconică, cu fundul îngust. Partea superioară este ornamentată integral (Bodrogkeresztúr, fig. 4/1)¹²⁰ sau parțial (Munkačevo, fig. 4/4—5)¹²¹ cu caneluri orizontale. Cele două vase de la Munkačevo prezintă pe umărul canelat oblic, patru proeminențe ascuțite. La vasul de la Bodrogkeresztúr gîtul și corpul vasului sînt legate printr-un umăr îngust, în forma unui brîu canelat oblic. Acest vas ca și cele de la Nagykálló, menționate mai sus, prezintă în partea superioară două torți verticale. Vasul de la Somotor, cu partea superioară boltită și ornamentată cu două fișii de caneluri orizontale, aparține aceluiași tip, dar prin partea sa inferioară este legat și de categoria vaselor cu corpul sferic. O particularitate a vasului de la Somotor este lipsa proeminențelor precum și faptul că toată partea inferioară este acoperită cu caneluri oblice (fig. 4/2)¹²².

D. Alte tipuri ceramice

Pe lingă tipurile de bază ale culturii Gáva, discutate mai sus, se mai poate menționa, în momentul de față, următoarele forme ceramice:

¹¹⁴ M. Šolle, *op. cit.*, fig. 109/1; M. Gimbutas, *op. cit.*, fig. 226/1; I. Bóna, *Manuel*, 2, 1969, p. 1545, fig. din stînga.

¹¹⁵ M. Rusu, L. Galamb, V. Spoială, *op. cit.*, fig. 7/3.

¹¹⁶ G. I. Smirnova, K. V. Bernjakovič, *op. cit.*, pl. 1/3.

¹¹⁷ Muz. Szeged, nr. 5385. 1. Cf. St. Foltiny, *Apulum*, 6, 1967, p. 56, fig. 4/1.

¹¹⁸ P. Patay, *ActaArchHung*, 21, 1969, p. 174, 198—200, fig. 1, pl. 46/1.

¹¹⁹ Muz. Oradea, nr. inv. 1011 (Valea lui Mihai, Groapa cu lut).

¹²⁰ *Die Geschichte der Völker Ungarns...*, Ung. Nationalmuseum, 1967, p. 36, fig. 9; St. Foltiny, *Origini*, 2, 1968, p. 346, fig. 3/5.

¹²¹ St. Foltiny, *Origini*, 2, 1968, p. 342, fig. 3/2; J. Paulik, *Zur Problematik*, fig. 4/3.

¹²² J. Paulik, *Zur Problematik*, fig. 3/4.

a) Vase în formă de sac¹²³, cu fundul relativ îngust, cu pereții arcuți și, uneori, cu patru proeminențe pe buza ușor îngroșată (cum este, de exemplu, vasul în care s-a descoperit depozitul de bronz de la Nagykálló-Telekoldal, fig. 6/6)¹²⁴.

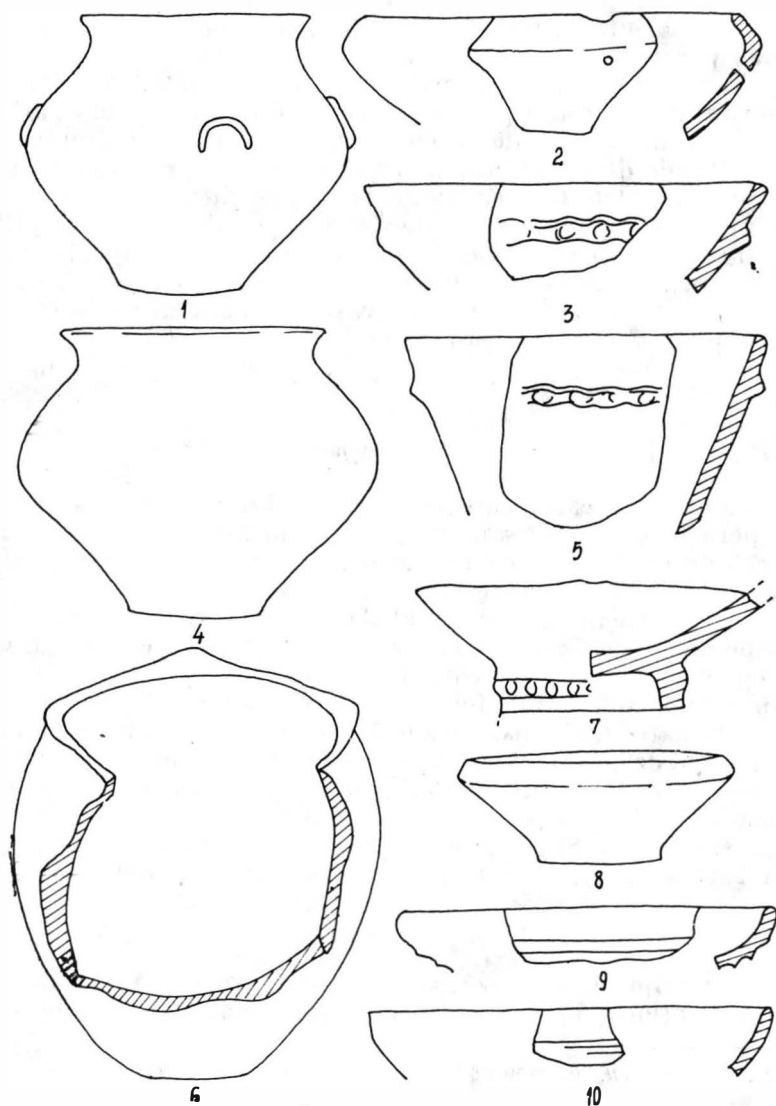

Fig. 6. Ceramică de tip Gáva. 1,6 Nagykálló; 2-3,5,7,9-10 Sighetul Marmăției; 4 Tállya; 8 Užgorod. 1,6 după A. Mozsolics; 2-3,5,7,9-10 după K. Horedt; 4 după T. Kemenczei; 8 după G. I. Smirnova, K. V. Bernjakovič.

¹²³ K. Horedt, *Problemele ceramicii*, p. 152.

¹²⁴ A. Mozsolics, *ArchÉrt*, 90, 1963, 2, p. 3, 8, fig. 3/1-4.

- b) Amfore bitronconice-pîntecoase cu gîtul scurt și marginea evazată, ornamentate cu patru brîuri plastice semicirculare pe pîntec (Nagykálló-Telekoldal, fig. 6/1)¹²⁵ sau cu mici proeminențe (Tállya, fig. 6/4)¹²⁶.
- c) Străchini cu pereții ușor arcuiți, ornamentate cu caneluri orizontale și străchini cu marginea îndoită spre interior (fig. 6/2,8—10)¹²⁷.
- d) Cești cu toarta ușor supraînălțată¹²⁸.
- e) Vase (în special cești) cu buza lobată¹²⁹.
- f) Vase cu piciorul gol, ornamentate cu brîu alveolat în partea superioară a piciorului (fig. 6/7)¹³⁰.
- g) Vase tronconice, cu o nervură plastică ondulată și alveolată în jurul buzei (fig. 6/3,5)¹³¹.

3. EVOLUȚIA CERAMICII

Disponem încă de prea puține descoperiri de tip Gáva bine datate pentru a putea urmări, pas cu pas, evoluția formelor și a decorului ceramicii¹³². Dar, încă pe baza materialului existent, se conturează unele concluzii. Se constată, înainte de toate, că în prima epocă a fierului, inclusiv în cultura Gáva, se continuă tendința de simplificare a formelor și decorului ceramicii, manifestată încă în bronzul târziu și bine surprinsă, de pildă, în lunga evoluție a culturii Piliny¹³³.

Tipul de vas cu corpul sferic, gîtul cilindric sau tronconic și marginea răsfrîntă în afară este bine datat la începutul Hallstattului prin apariția lui, în condiții de descoperire certe, în necropola tumulară de la Lăpuș, precum și prin apariția lui în asocieri cu depozitul de bronz de la Valea lui Mihai (Ha A₁)¹³⁴. Vasele de acest tip sînt relativ bogat ornamentate cu caneluri orizontale paralele, acoperind gîtul, și cu proeminențe mari, goale în interior, înconjurate cu caneluri concentrice (Lăpuș, Gáva, Nagy-kálló etc.)¹³⁵. Același lucru se poate spune și despre vasul de la Barca, care face trecerea spre formele bitronconice.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 1, 8, fig. 2 (Nagykálló-Telekoldal).

¹²⁶ T. Kemenczei, *ÉvkMiskolc*, 8, 1969, p. 31, fig. 3. În acest vas s-a descoperit un depozit de bronz, datat în Ha A (*ibidem*, p. 28—31, 34—39).

¹²⁷ K. Horedt, *Așezarea fortificată*, p. 13, fig. 6/6,9—10 (Sighețul Marmației); G. I. Smirnova, K. V. Bernjakovič, *op. cit.*, pl. 1/8 (Užgorod). Tipuri variate de străchini și farfurii s-au descoperit și în necropola tumulară de la Lăpuș. Cf. și J. Némethi, *StComSatu Mare*, 2, 1972, p. 113—120 (Pișcolt).

¹²⁸ M. Rusu, L. Galamb, V. Spoială, *op. cit.*, fig. 7/4 (Oradea); J. Némethi, *op. cit.*, (Pișcolt).

¹²⁹ K. Horedt, *Așezarea fortificată*, p. 13, fig. 8/1. A se vedea și idem, *Problemele ceramicii*, p. 152; J. Paulik, *Zur Problematik*, p. 40—51, fig. 6.

¹³⁰ K. Horedt, *Așezarea fortificată*, fig. 9/7.

¹³¹ *Ibidem*, fig. 9/2—3.

¹³² O încercare de a reconstitui evoluția ceramicii de tip Gáva a se vedea la J. Paulik, *Zur Problematik*, p. 39—41. Același lucru, pentru sudul bazinului carpatic, la St. Foltiny, *Apulum* 6, 1967, p. 56—71.

¹³³ T. Kemenczei, *ArchÉrt*, 93, 1966, 1, p. 92.

¹³⁴ În sprijinul acestei datări se poate invoca și urna deja menționată a necropolei de la Neszmély, aparținînd etapei Ha A₂ (cf. nota 108).

¹³⁵ Vasele de acest tip sînt considerate și de J. Paulik ca exemplarele cele mai vechi ale tipului „B” de amfore, din clasificarea autorului (variante B₁, Ha A). *Zur Problematik*, p. 40, fig. 4/1—2 (Barca, Gáva).

În ce privește exemplarele joase (Borsodharsány, Užgorod,) Paulik presupune că ele derivă din varianta precedentă, corpul înalt fiind înlocuit, la sfârșitul Ha A și în cursul perioadei Ha B, cu o formă turtită. Autorul consideră că în același timp se simplifică și decorul, dispărînd canelurile din jurul proeminențelor (Užgorod)¹³⁶, la care am mai putea adăuga, că pot să dispară chiar și proeminențele de pe umăr precum și canelurile de pe gît (Tiszavasvári). Acest proces de simplificare a decorului ni se pare verosimil, fiind confirmat și la alte tipuri de vase¹³⁷. În schimb, în ce privește evoluția formei, credem că este puțin probabil ca vasul cu gîtul scurt, arcuit și cu corpul sferic turtit să derive din varianta cu corpul sferic, gîtul înalt, cilindric sau tronconic. Aceste două tipuri au avut mai degrabă o evoluție paralelă, dezvoltîndu-se însă din prototipuri diferite (Piliny, respectiv Egyek și Otomani III), așa cum vom arăta la discuția privind originea ceramicii.

În ce privește vasele bitronconice (inclusiv cele cu peretele părții superioare arcuit), la tipurile mai vechi, întilnim, pe de o parte o accentuare a părților componente (corp, umăr, gît), iar pe de altă parte, un decor mai bogat. Vasele de la Barca, Oradea (Cimitirul Rulikovszki, fosta fabrică de cărămizi Guttmann), Valea lui Mihai, Nagykálló etc. au încă, pe pîntecul pronunțat, proeminențe mari, înconjurate cu caneluri. Avînd în vedere strînsa lor înrudire cu vasele depozitelor de bronz de la Pecica și Cornuțel¹³⁸ (care pot fi datate în Ha A₁, sau chiar la sfârșitul perioadei B.D), se poate afirma că acest tip, cu o structură mai diferențiată și cu un decor mai bogat, caracterizează, în special, perioada mai veche a culturii Gáva. Paulik presupune că încă în cursul Hallstattului A apar vasele lipsite de proeminențele caracteristice, înconjurate cu caneluri concentrice¹³⁹. O dovadă în acest sens ar putea constitui ceramica provenită din necropola de la Sanislău, datată cu fibule în Ha A₂ și la care nu s-au identificat proeminențele tipice ale culturii Gáva¹⁴⁰. O treaptă intermediară ar putea reprezenta acele vase (Munkačevo, Užgorod, Sighetul Marmăției, Oradea, Pusztamérgeș) care păstrează încă proeminențele, acestea fiind însă mai mici și lipsite de caneluri concentrice. Paralel cu acest proces, umărul devine mai îngust (la vasul de la Bodrogkeresztúr reducîndu-se la un fel de brîu în relief) și va fi ornamentat cu caneluri oblice, poate sub o influență a ceramicii din regiunea Mureșului inferior și din Banat. În continuarea acestui proces, gîtul și corpul vaselor treptat se vor contopi, ajungîndu-se la forme mai pronunțat bitronconice (Užgorod, Gáva, Mezökövesd etc.). Paulik consideră că acest fenomen caracterizează în special perioada Ha B¹⁴¹. Vasul depozitului de la Mezökövesd, datat în Ha B₁,

¹³⁶ *Ibidem*, p. 40, fig. 4/4–5 (Borsodharsány, Užgorod) (variante B₂).

¹³⁷ Firește, acest proces nu trebuie absolutizat. El reprezintă doar tendința evoluției și, astfel, nu fiecare vas în sine, avînd un decor mai bogat sau mai modest, o formă mai mult sau mai puțin simplificată, trebuie considerat, în mod obligatoriu, mai vechi sau mai recent din punct de vedere cronologic. Vasul de la Valea lui Mihai, sau cel de la Tállya, de exemplu, datate cu depozitele de bronz în Ha A, prezintă un decor foarte modest.

¹³⁸ I. Stratan, SCIV, 15, 1964, 4, p. 523–528, fig. 1 (Cornuțel); St. Foltiny, *Origini*, 2, 1968, fig. 4/8; J. Paulik, *Zur Problematik*, fig. 3/1 (Pecica).

¹³⁹ J. Paulik, *Zur Problematik*, p. 39, fig. 3/2–4 (Tg. Mureș, Bodrogkeresztúr, Somotor) (Varianta A₂ de amfore).

¹⁴⁰ T. Báder, SCIV, 21, 1970, 2, p. 210.

¹⁴¹ J. Paulik, *Zur Problematik*, p. 39, fig. 3/5–6 (Szőreg) (Varianta A₃).

întărește justetea acestei concluzii. Ca ornamente rămân doar proeminențele transformate în apucători și, uneori, caneluri orizontale pe gît. Vasele de acest tip vor avea o largă răspîndire, din valea Tisei și pînă în Moldova ¹⁴².

Se pare, deci, că particularitățile regionale, care au individualizat grupele culturale de la începutul primei epoci a fierului, devin mai puțin accentuate și, în a doua jumătate a Hallstattului timpuriu, se va forma în spațiul carpato-danubian o civilizație, dacă nu chiar unitară, dar cel puțin strîns înrudită în trăsăturile ei principale.

IV

Originea culturii Gáva, inclusiv cea a ceramicii de acest tip, nu a constituit încă subiectul unui studiu special. Toți cercetătorii care s-au referit la această problemă, cu excepția lui I. Bóna ¹⁴³, s-au pronunțat pentru o dezvoltare pe baze locale a culturii Gáva. A. Mozsolics consideră că printre tipurile culturii Egyek se întîlnesc și elemente care fac tranziția spre ceramica Gáva ¹⁴⁴. K. Horedt, referindu-se la unele trăsături caracteristice ale ceramicii de tip Gáva, consideră că proeminențele hipertrofiolate derivă din cultura Otomani și Egyek, iar tratarea specifică, roșie-neagră, a suprafețelor vaselor, din cultura Piliny ¹⁴⁵. Foltiny crede că în formarea culturii Gáva rolul principal l-au jucat culturile precedente ale epocii bronzului din aria ei de răspîndire (Füzesabony, Egyek, Berkesz-Demecser, Suci de Sus, Noua și Otomani), ritul de înmormîntare fiind influențat și de cultura Komarov. Prototipurile ceramicii se întîlnesc în special în cultura Füzesabony (proeminențe înconjurate cu caneluri semicirculare, proeminențe spiralice) și Otomani (arcade semicirculare) ¹⁴⁶. J. Paulik este de părere că tipurile ceramice ale culturii Gáva își au originea în ceramica Füzesabony și Otomani tîrzie, la care se adaugă influențele complexului sudic Vatina-Vîrșeț-Cîrna. După părerea lui Paulik, cultura Piliny nu a contribuit la geneza culturii Gáva, ci, dimpotrivă, aceasta din urmă a influențat evoluția culturii Piliny ¹⁴⁷. În sfîrșit, M. Rusu consideră că la baza civilizației din Ha A₁ din vestul României stau culturile Otomani (faza III), Suci de Sus, precum și faciesul tardiv al culturilor Pecica și Vatina ¹⁴⁸, la care mai adaugă și cultura Noua și Wietenberg, faciesul tîrziu ¹⁴⁹. Prin urmare, în geneza culturii Gáva au fost implicate — atribuindu-le un rol mai mult sau mai puțin important — următoarele culturi din epoca bronzului: Füzesabony, Otomani, Egyek, Piliny, Berkesz-Demecser, Suci de Sus, Pecica, Vatina, Vîrșeț, Cîrna, Komarov, Wietenberg și Noua.

¹⁴² A se vedea, de exemplu, un vas de la Valea Lupului-Iași. M. Petrescu-Dîmbovița, Al. Andronic, *Muzeul de istorie a Moldovei*, Ed. Meridiane, București, 1966, fig. dr. jos, după p. 48.

¹⁴³ I. Bóna consideră că cultura „Muhi-Gáva-Domrád” este rezultatul pătrunderii în estul bazinului carpatic a unui val de populație răsăriteană. Cf. *ActaArchHung*, 9, 1958, p. 42; *ÉvkMiskolc*, 3, 1963, p. 23—27, 32; critica acestei teze: T. Kemenczei, *ArchÉrt*, 92, 1965, 1 p. 4.

¹⁴⁴ A. Mozsolics, *ActaArchHung*, 12, 1960, p. 123.

¹⁴⁵ K. Horedt, *Așezarea fortificată*, p. 18—19; idem, *Problemele ceramicii*, p. 151.

¹⁴⁶ St. Foltiny, *Origini*, 2, 1968, p. 348.

¹⁴⁷ J. Paulik, *Zur Problematik*, p. 39—41.

¹⁴⁸ M. Rusu, *Manuel*, 2, 1969, p. 677—678 (*Lăpuș*), 986—987 (*Otomani, civil. d'*).

¹⁴⁹ Idem, comunicarea citată în nota 7.

Pentru a putea stabili care a fost (sau care putea să fie) contribuția reală a acestor culturi în formarea culturii Gáva considerăm utilă o scurtă privire asupra unora din ele, mai ales asupra poziției lor cronologice și a legăturilor genetice între ele.

Eliminăm din discuția ce urmează culturile Wietenberg și Noua, neputând preciza, deocamdată, nici o legătură genetică între acestea și cultura Gáva¹⁵⁰. Dintre celelalte, cultura Füzesabony ca atare se sfârșește în perioada corespunzătoare etapei Reinecke B.B₁, în faza următoare, B.B₂, existând doar unele „grupe supraviețuitoare” ale acestei culturi în nordul Ungariei răsăritene, în regiunea Zagyva-Mátra, precum și pe cursul inferior al riurilor Hernád și Bodrog (grupa Streda nad Bodrogom-Bodrog-szerdahely). Aceste grupe se formează deja în perioada de după pătrunderea culturii mormintelor tumulare în regiunea Dunării de Mijloc, fiind încadrate în prima fază a epocii târzii a bronzului, potrivit cronologiei lui I. Bóna și T. Kemenczei¹⁵¹. Grupele menționate din nordul Ungariei și din regiunile corespunzătoare ale Slovaciei sînt urmate de cultura Piliny, împărțită în două grupe regionale (Zagyvapálfalva și Barca), ambele avînd cîte două faze de dezvoltare, corespunzînd etapei Reinecke B.C. (I) și cu prima jumătate a fazei B.D. (II). Noua cultură se formează pe fondul anterior de tradiție Füzesabony, cu participarea unor elemente (chiar etnice) de tip Vatina-Gîrla Mare, Egyek (grupa Rákóczifalva) și Hügelgräber mai recente, care au pătruns aici la sfîrșitul etapei B.B. Noua sinteză se produce mai întii în regiunea Zagyvei (formarea grupei Zagyvapálfalva), de unde se extinde apoi și în regiunea Hernád-Bodrog, absorbînd elementele grupei Streda nad Bodrogom (formarea grupei Barca)¹⁵². Spre mijlocul etapei B.D se va produce o nouă mișcare din aria grupei Zagyvapálfalva pînă spre Tisa, care unifică cele două grupe ale culturii Piliny, marcînd începutul orizontului Piliny tîrziu, unitar, care durează pînă la prima jumătate a Hallstattului A¹⁵³. Sfîrșitul culturii Piliny tîrzii este marcat, după părerea lui T. Kemenczei, de orizontul de depozite de bronzuri de tip Rimavska Sobota (Rimaszombat)¹⁵⁴.

Cultura Egyek se formează în regiunea Tisei mijlocii, prin contopirea elementelor autohtone din bronzul mijlociu (cultura Vatya, Füzesabony-Vârșand) cu cele ale culturii mormintelor tumulare, la care se adaugă influențele de tip Vatina. Această cultură, care cuprinde două grupe regionale, Rákóczifalva (sud) și Egyek (nord) se dezvoltă în cursul perioadei corespunzătoare etapelor B.B₂-C (= Bronz tîrziu 1-2, în periodizarea lui Bóna și Kemenczei)¹⁵⁵. Cultura Egyek propriu-zisă se sfîrșește prin retragerea ei, la începutul perioadei B.D, spre bazinul Tisei superioare, unde, contopindu-se cu cultura Suciu de Sus și absorbînd unele elemente

¹⁵⁰ K. Horedt, *Așezarea fortificată*, p. 19; idem, *Problemele ceramicii*, p. 151.

¹⁵¹ T. Kemenczei, *ArchÉrt*, 90, 1963, 2, p. 170-182.

¹⁵² *Ibidem*, p. 182-186; idem, *ÉvkMiskolc*, 4, 1964, p. 7-36; idem, *ArchÉrt*, 92, 1965, 1, p. 3-26; idem, *ArchÉrt*, 93, 1966, 1, p. 93-94; idem, *ActaArchHung*, 19, 1967, p. 229-305, cu toată bibliografia problemei.

¹⁵³ Idem, *ArchÉrt*, 92, 1965, 1, p. 20-24; idem, *ArchÉrt*, 93, 1966, 1, p. 81-97.

¹⁵⁴ Idem, *ÉvkMiskolc*, 4, 1964, p. 37-43; idem, *ÉvkMiskolc*, 5, 1965, p. 105-175.

¹⁵⁵ N. Kalicz, *ÉvkMiskolc*, 2, 1958, p. 45-72; I. Bóna, *ÉvkMiskolc*, 3, 1963, p. 15-35; T. Kemenczei, *ArchÉrt*, 90, 1963, 2, p. 182-186; T. Kovács, *ÉvkDebrecen*, 1962-1964 (1965), p. 75-86.

răsăritene, se va forma cultura Berkesz-Demecser¹⁵⁶. În acest proces Kemenczei atribuie rolul principal componentei de tip Egyek și, în mai mică măsură, Suci de Sus, în timp ce Bóna și T. Kovács accentuează importanța elementelor (chiar etnice) de origine nord-estică (Komarov)¹⁵⁷. Din punct de vedere cronologic, cultura Berkesz-Demecser se dezvoltă în cursul perioadei B.D, pînă la începutul fazei Ha A, fiind urmat de cultura Gáva¹⁵⁸.

Unele elemente de tip Vatina—Girila-Mare, integrate în cultura Piliny și Egyek, vor fi transmise, după cum se va arăta în paginile următoare, și culturii Gáva. Astfel, influențele de tip Vatina, menționate de unii autori în legătură cu geneza culturii Gáva, puteau fi transmise și prin intermediul culturii Piliny, Egyek, Berkesz-Demecser și chiar Otomani III. În ce privește contactele directe, sînt certe unele influențe reciproce între cultura Gáva și grupa „Pecica-Vatina tîrzie”, definită recent¹⁵⁹.

În legătură cu cultura Suci de Sus din nord-vestul României, nord-estul Ungariei și din Ucraina Transcarpatică, părerile sînt împărțite. După cum am văzut T. Kemenczei a ajuns recent la concluzia că evoluția independentă a culturii Suci de Sus a fost desființată la începutul perioadei B.D, prin retragerea spre nord a culturii Egyek și formarea culturii Berkesz-Demecser¹⁶⁰. Aceleași culturi îi sînt atribuite descoperirile din nord-estul Ungariei din perioada B.D și de către I. Bóna și T. Kovács¹⁶¹. În schimb, potrivit opiniei lui A. Mozsolics și N. Kalicz, cultura Suci de Sus își prelungește evoluția și în cursul perioadei B.D, pînă la începutul perioadei Ha A¹⁶². Recent, M. Rusu și N. Chidioșan au ajuns la aceeași concluzie¹⁶³. Trebuie însă relevat faptul, scos în evidență de ambii cercetători români, că descoperirile de tip Suci de Sus tîrzii nu sînt independente, ci apar împreună cu materiale de tip Otomani și Wietenberg mai recente, în așezările aparținînd acestor din urmă culturi¹⁶⁴. Este, deci, justificat să se pună întrebarea : este vorba într-adevăr de supraviețuirea

¹⁵⁶ T. Kemenczei (ArchÉrt. 90, 1963, 2, p. 184) consideră că retragerea spre nord a culturii Egyek a fost cauzată de pătrunderea în sudul Alföldului, la începutul etapei Reinecke B.D, a unui noi grup al purtătorilor culturii mormintelor tumulare. Este vorba de constatările lui O. Trogmayer, potrivit cărora, peste populația tumulară cu ritul inhumatei din B.C, la începutul etapei B.D va pătrunde din Transdanubia un nou grup tumular, practicînd ritul incineratei punînd astfel bazele grupei Csorva care își va continua evoluția și în prima epocă a fierului (O. Trogmayer, ActaArchHung, 15, 1963, p. 85—122; idem, ActaArchSzeged, 8, 1965, p. 69—75).

¹⁵⁷ T. Kemenczei, ArchÉrt, 90, 1963, 2, p. 182—186; idem, ArchÉrt, 92, 1965, 1, p. 18—24; I. Bóna, ÉvkMiskolc, 3, 1963, p. 20—28; T. Kovács, FoliaArch, 18, 1966—1967 (1968), p. 27 și urm.

¹⁵⁸ I. Bóna, ÉvkMiskolc, 3, 1963, p. 23—24, 27—28; T. Kemenczei, ArchÉrt, 90, 1963, 2, p. 183—186; idem, ArchÉrt, 92, 1965, 1, p. 18—24.

¹⁵⁹ K. Horedt, *Problemele ceramicii*, p. 150—152; St. Foltiny, Apulum, 6, 1967, p. 49—71 și în special idem, *Origini*, 2, 1968, p. 348—353.

¹⁶⁰ T. Kemenczei, ArchÉrt, 90, 1963, 2, p. 182—183.

¹⁶¹ I. Bóna, ÉvkMiskolc, 3, 1963, p. 20—28; T. Kovács, FoliaArch, 18, 1966—1967 (1968), p. 27 și urm.

¹⁶² A. Mozsolics, ActaArhHung, 12, 1960, p. 113—123; N. Kalicz, ArchÉrt, 87, 1960, 1, p. 12—13.

¹⁶³ M. Rusu, *Manuel*, 2, 1969, p. 1400 (*Suci de Sus*); N. Chidioșan, SCIV, 21, 1970, 2, p. 287—293.

¹⁶⁴ *Ibidem*, Cf. și Gh. Lazarovici, Apulum, 9, 1971, p. 71—82.

culturii Suciului de Sus pînă la sfîrșitul epocii bronzului, sau numai de persistența unor *elemente* ale acesteia, într-un mediu arheologic calitativ deosebit?

În ce privește cultura Otomani din Crișana, se susține evoluția neîntreruptă a acesteia, în tot cursul epocii bronzului, pînă la începutul perioadei Ha A. Descoperirile încadrate în ultima ei fază, Otomani III, sînt datate în perioada Reinecke B.C—D¹⁶⁵.

În lumina celor prezentate mai sus este evident că, din motive cronologice, cultura Gáva putea să aibă un contact direct numai cu cultura Piliny tîrzie, Berkesz-Demecser, Otomani III și, poate, Suciului de Sus, (la care am mai putea adăuga și grupa „Pecica-Vatina tîrzie”). Toate celelalte culturi, cărora li s-a atribuit rolul de a contribui la geneza culturii Gáva, au putut participa la acest proces complex, neelucidat încă pe deplin, doar prin intermediul culturilor menționate din bazinul Tisei superioare și, în parte, de mijloc (spațiu, care corespunde și cu viitoarea arie a culturii Gáva), care ating în evoluția lor sfîrșitul epocii bronzului și începutul primei epoci a fierului.

În cele ce urmează, departe de a avea pretenția să rezolvăm problema originii ceramicii de tip Gáva, vom încerca să stabilim, ce antecedente, ce prototipuri oferă culturile premergătoare în privința tehnicii de confecționare, a formelor și a decorului, elemente care s-au putut integra — direct sau indirect — în ceramica culturii studiate.

1. TEHNICA

Pentru prima oară K. Horedt a atras atenția că originea structurii specifice (roșie în interior și neagră în exterior) a vaselor de tip Gáva trebuie căutată în cultura Piliny¹⁶⁶. În legătură cu această problemă trebuie precizat că o tehnică foarte apropiată apare în cadrul culturii Piliny odată cu etapa mai nouă a grupei Barca. Este vorba de aplicarea culorii negre în exterior și a unei nuanțe gălbuie în interior la urnele și, în unele cazuri, la ceștile cu o toartă, de mari dimensiuni¹⁶⁷. Acest procedeu coloristic nu este însă o „invenție” proprie culturii Piliny, fiind preluat, odată cu ultima etapă a grupei Barca, din regiunea sudică a Alföld-ului,

¹⁶⁵ K. Horedt, *Problemele ceramicii*, p. 145—147; I. Ordentlich, *Dacia*, N.S., 14, 1970, p. 83—97, cu toate discuțiile și bibliografia problemei. Conținutul fazei „Otomani III” nu este definit încă în mod satisfăcător. Dacă I. Ordentlich (*Dacia*, N.S., 14, 1970, p. 94—95) și J. Némethi (*StComSatu Mare*, 1, 1969, p. 68—69) vorbesc numai de unele influențe, manifestate în această fază (din cultura mormintelor tumulare, Hajdúbajos, Egyek, Streda nad Bodrogom, respectiv Egyek și Berkesz-Demecser), K. Horedt (*Așezarea fortificată*, p. 19, nota 23) consideră că grupa Barca a culturii Piliny ar trebui atribuită fazei Otomani III, iar M. Rusu (*Manuel*, 2, 1969, p. 986—987) identifică această fază cu cultura Egyek din Ungaria.

¹⁶⁶ K. Horedt, *Așezarea fortificată*, p. 19; idem, *Problemele ceramicii*, p. 151.

¹⁶⁷ T. Kemenczei, *ArchÉrt*, 92, 1965, 1, p. 10.

unde această tehnică apare începînd cu perioada Reinecke B.D.¹⁶⁸. Procedul coloritului dublu se generalizează la urnele culturii Piliny tîrzii. Vasele vor avea în exterior o culoare neagră lucioasă, iar în interior cărămie, cărămie cu pete cenușii sau negre, pe lângă care se întîlnesc și nuanțe brune și cenușii¹⁶⁹. Această tehnică va supraviețui în fosta arie a culturii Piliny și la începutul primei epoci a fierului¹⁷⁰. Este demn de remarcat faptul că, spre deosebire de ceramica din Banat și din regiunea Mureșului inferior, unde nuanțarea coloristică a suprafețelor vaselor nu va fi ațit de accentuată¹⁷¹, în ceramica de tip Gáva va fi desăvîrșită tendința manifestată în cultura Piliny tîrzie de a trece de la nuanța gălbuie la culoarea roșie-cărămie în tratarea suprafeței interioare a vaselor, menținîndu-se în același timp culoarea neagră lucioasă pentru suprafața lor exterioară. Această tehnică va cunoaște apoi, probabil și sub influența culturii Gáva, o largă răspîndire în ceramica civilizațiilor Hallstattului timpuriu din spațiul carpato-danubian¹⁷².

2. FORMELE ȘI DECORUL

A. Vase cu corpul sferic

a) Pentru vasele cu corpul sferic, gîtul cilindric sau tronconic și marginea răsfrîntă în afară, întîlnim bune prototipuri în ceramica culturii Egyek și Otomani III. În cultura Egyek asemenea vase („urne”) apar, de exemplu, în necropola de la Igrici (fig. 7/5)¹⁷³ și Oradea (fig. 7/4)¹⁷⁴, fiind considerate de influență tumulară¹⁷⁵. În cultura de tip Otomani III vasele de acest gen sînt bine reprezentate, de pildă la Barca și în așezarea de la Otomani-Cetatea de pămînt (fig. 7/1—3)¹⁷⁶. Este de remarcat că structura acestor vase este similară celor de tip Gáva, diametrul lor maxim fiind aproximativ egal cu înălțimea, iar gîtul (împreună cu marginea) reprezentînd circa jumătatea din înălțimea totală a vasului.

În ce privește decorul, în ceramica discutată apar și elementele ornamentale, care vor caracteriza vasele de tip Gáva. Proeminențele conice, înconjurate de caneluri concentrice semicirculare apar atît în ceramica de tip Egyek cît și în cea de tip Otomani III. În ambele culturi, proeminențele apar atît pe diametrul maxim, cît și pe umărul vaselor.

¹⁶⁸ O. Trogmayer, *ActaArchHung*, 15, 1963, p. 104; T. Kemenczei, *ArchÉrt*, 92, 1965, 1, p. 10; *ibidem*, 93, 1966, 1, p. 87. Recent, pe baza ceramicii descoperite în necropolele de la Detek și Halma, din valea Hernádului, atribuite culturii mormintelor tumulare, T. Kemenczei semnalează apariția acestui procedeu coloristic încă în etapa Reinecke B.C.₁. Autorul crede că această tehnică este o invenție a populației locale din bronzul mijlociu și a purtătorilor culturii mormintelor tumulare. Cf. *ArchÉrt*, 92, 1968 (1969), 2, p. 183.

¹⁶⁹ T. Kemenczei, *ArchÉrt*, 93, 1966, 1, p. 87. Cf. și *ibidem*, p. 65—78 (descrierea mormintelor din necropola de la Jászberény—Cserőhrlom, redactată de Zs. Csalog).

¹⁷⁰ *Ibidem*. p. 87,

¹⁷¹ O. Trogmayer, *ActaArchHung*, 15, 1963, p. 104—107, 120—121; K. Horedt, *Problemele ceramicii*. p. 148—151.

¹⁷² Cf. notele 92—94.

¹⁷³ N. Kalicz, *ÉvkMiskolc*, 2, 1958, p. 48, 53, pl. 4/7.

¹⁷⁴ Muz. Oradea. Cf. și St. Foltiny, *Origini*, 2, 1968, fig. 5/1.

¹⁷⁵ N. Kalicz, *ÉvkMiskolc*, 2, 1958, p. 53; I. Bóna, *ÉvkMiskolc*, 3, 1963, p. 15.

¹⁷⁶ L. Hájek, *op. cit.*, fig. 10; I. Ordentlich, *Dacia*, N.S., 7, 1963, fig. 15/1—2,4.

La amforele de tip Gáva vor dispărea proeminențele de pe diametrul maxim, fiind în schimb dezvoltate cele de pe umărul vaselor. În cultura Otomani III apare și un alt element specific al decorului ceramicii de tip Gáva :

Fig. 7. Vase din epoca târzie a bronzului. 1-3 cultură Otomani; 4-5 cultura Egyek. 1 Barca; 2-3 Otomani-Cetatea de pământ; 4 Oradea; 5 Igrici-Matata. 1 după L. Hájek; 2-3 după I. Ordentlich; 4 după St. Foltiny; 5 după N. Kalicz.

ornamentarea cu caneluri orizontale, paralele, a gâtului vaselor, acoperind, în unele cazuri, chiar toată suprafața gâtului (fig. 7/1,3). Tot aici apar și motive în formă de ghirlande, compuse din caneluri înguste, paralele, dispuse pe gâtul și umărul vasului (fig. 7/2).

b) Vasele joase, cu corpul sferic turtit, gâtul mai scurt, ușor arcuit și marginea răsfrintă în afară, au bune analogii în urnele și ceștile (în special de mari dimensiuni) ale culturii Piliny și Berkesz-Demeşer. În cultura Piliny aceste tipuri de vase apar atât în etapa mai veche (fig. 8/1)¹⁷⁷ și mai recentă (fig. 8/2-4)¹⁷⁸ a grupei Barca, cât și în cultura Piliny târzie (fig. 8/6-7)¹⁷⁹.

Decorul destul de simplu constă din caneluri ușor oblice și din proeminențe, uneori înconjurate cu caneluri concentrice semicirculare, plasate pe umărul vaselor, la care se adaugă, în unele cazuri, una sau două torți, așezate pe umărul vasului, sau legând marginea cu umărul.

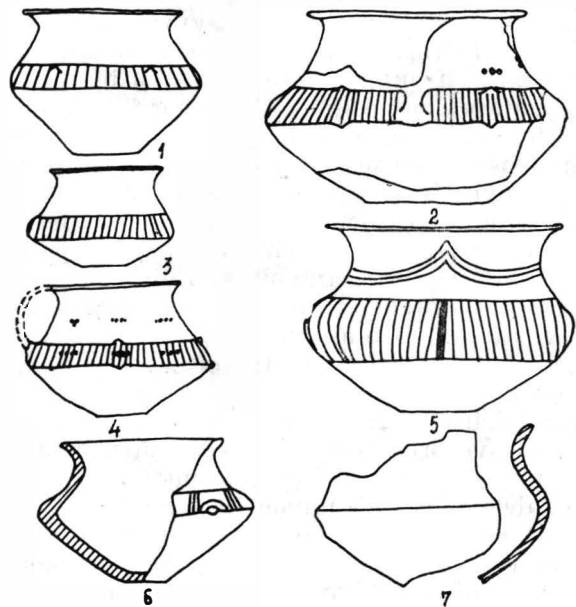
¹⁷⁷ T. Kemenczei, ArchÉrt, 92, 1965, 1, p. 6, fig. 1/9 (Barca).

¹⁷⁸ *Ibidem*, p. 10, 14, fig. 2/3 (Muhi-Princ Tanya), 8/2, (Gelej-Kanals Dülö), 9/12 (Belsöbács), 10/2,6 (Bodrogkeresztúr).

¹⁷⁹ T. Kemenczei, ArchÉrt, 93, 1966, 1, p. 90, fig. 16/1 (Tiszakeszi), 18/3-5,8 (Diósgyör).

Aceste forme sînt creații ale grupei Barca, avîndu-se în vedere și o moștenire din grupa Streda nad Bodrogom precum și unele influențe din cultura mormintelor tumulare și din grupa Zagyvapálfalva¹⁸⁰. Este important că aceste tipuri vor supraviețui, peste cultura Piliny tîrzie, și în prima epocă a fierului (cultura Kyjatice)¹⁸¹.

Fig. 8. Ceramică din epoca tîrzie a bronzului. 1 grupa Barca, faza timpurie; 2-4 grupa Barca, faza tîrzie; 5 cultura Berkesz-Demecser; 6-7 cultura Piliny tîrzie. 1 Barca 2 Gelej; 3 Bodrogeresztúr; 4-5 Muhi-Princ-Tanya; 6 Tiszakeszi; 7 Diógyór-Vasgyár. După T. Kemenczei.

Pentru „urna” joasă a culturii Berkesz-Demecser (fig. 8/5) T. Kemenczei indică paralelisme în cultura Komarov¹⁸². În același timp remarcă însă că motivul în formă de ghirlandă, compus din linii paralele, care ornamează gîtul vasului¹⁸³ este un element original din sud-estul bazinului Dunării de mijloc, unde apare în bronzul tîrziu și se perpetuează și în prima epocă a fierului. După cît se pare, acest motiv apare pentru prima dată în cultura Vatina tîrzie (Ilandza), fiind transmis spre nord prin intermediul culturii Egyek¹⁸⁴. Foarte probabil, aceeași origine trebuie să atribuim și motivului similar din ceramica de tip Otomani III, menționat mai sus. Acest motiv va fi foarte frecvent apoi și în grupa „Pecica-Vatina tîrzie”, de unde, de asemenea, putea fi transmis și în aria culturii Gáva.

B. Vasele bitroneonice și vasele etajate

Forme apropiate acestor tipuri ceramice întîlnim în cultura Piliny, Egyek și Berkesz-Demecser. În cadrul culturii Piliny avem în vedere în special vasele grupei Barca și cele ale culturii Piliny tîrzie. Vasele bogat

¹⁸⁰ Idem, ArchÉrt, 92, 1965, 1, p. 6, 10, 14; *ibidem*, 93, 1966, 1, p. 90.

¹⁸¹ T. Kemenczei, ArchÉrt, 92, 1965, 1, p. 14, 18; *ibidem*, 93, 1966, 1, p. 90.

¹⁸² Idem, ArchÉrt, 92, 1965, 1, p. 18, fig. 7/2 (Muhi-Princ Tanya).

¹⁸³ Acest motiv apare, tot la Muhi-Princ Tanya, și pe o ceașcă Cf. *ibidem*, fig. 7/6.

¹⁸⁴ *Ibidem*, p. 18 și notele 62-63.

ornamentate ale grupei Zagyvapálfalva¹⁸⁵, care apar și în prima fază a grupei Barca¹⁸⁶ se vor simplifica în a doua fază a acesteia, începînd totodată și aplicarea culorii duble la tratarea suprafețelor vasului. Decorul bogat va fi înlocuit cu nervuri triple, cu șanțuirea oblică a umărului, la care se mai adaugă și proeminențele așezate pe umărul și pîntecul vasului. Aceste vase pot avea și torți verticale¹⁸⁷. Urnele grupei Barca sînt considerate ca elemente de tip Zagyvapálfalva, preluate din cultura Vatina¹⁸⁸. Vasele culturii Piliny, originare, în ultima instanță, din cercul cultural Vatina, nu numai că se mențin și în cultura Piliny tîrzie, pînă în prima jumătate a perioadei Ha A, ci vor fi transmise și culturilor din prima epocă a fierului¹⁸⁹. Este vorba de vasele cu marginea răsfrîntă în afară și corpul în general mai scund, dar întîlnindu-se și tipuri mai svelte. Umărul devine mai îngust și este de cele mai multe ori ornamentat cu caneluri oblice sau aproape verticale. Pe umăr sau pe pîntec întîlnim adesea proeminențe conice, iar gîtul și umărul este legat de multe ori cu două torți verticale (fig. 9/1, 4—5)¹⁹⁰. În cultura Piliny tîrzie apare și un tip de vas, de formă mai pronunțat bitronconică, cu marginea răsfrîntă în afară, cu umărul îngust, ornamentat cu proeminențe și cu caneluri verticale sau oblice (fig. 10/1—2)¹⁹¹. Această formă, foarte apropiată de unele vase de tip Gáva, poate fi considerată ca rezultatul unei evoluții interne din cadrul ceramicii culturii Piliny¹⁹². Mai rar, apar pe urnele culturii Piliny tîrzii și motive ornamentale tipice pentru ceramica de tip Gáva: proeminențe înconjurate cu caneluri concentrice semicirculare (fig. 9/6)¹⁹³ și caneluri paralele orizontale împodobind gîtul (fig. 9/2)¹⁹⁴. Rămîne încă de precizat, dacă este vorba în aceste cazuri de o influență a culturii Gáva asupra etapei finale a culturii Piliny tîrzii¹⁹⁵ sau, eventual, de dezvoltarea, în cadrul culturii Piliny, a unor elemente existente deja și în fazele anterioare ale acestei culturi¹⁹⁶.

¹⁸⁵ T. Kemenczei, *ActaArchHung*, 19, 1967, p. 269—275, fig. 1—16.

¹⁸⁶ Idem, *ÉvkMiskolc*, 4, 1964, p. 10, pl. 1/1; idem, *ArchÉrt*, 92, 1965, 1, p. 6, fig. 1/16—17.

¹⁸⁷ Idem, *ArchÉrt*, 92, 1965, 1, p. 10, fig. 4/12; 6/8, etc.

¹⁸⁸ *Ibidem*, p. 10. Problemele componenteii Vatina a grupei Zagyvapálfalva și a culturii Piliny, în general, este amplu discutată de T. Kemenczei, *ActaArch Hung*, 19, 1967, p. 269—275, 299—305.

¹⁸⁹ Idem, *ArchÉrt*, 93, 1966, 1, p. 87, 90.

¹⁹⁰ *Ibidem*, p. 87, 90, fig. 1/1,3,8—9; 2/4; 3/1, 8—9, 11; 4/4, 7; 5/3, 6, 8; 10/1, 8, 12, 15; 11/1, 7—8 (Jászberény-Cseróhalom); 15/5 (Kozárd); 15/1 (Szécsény) și 13/6—7, 12, 14, 16, 18 (Kozár-Szörösi part); 15/8—9, 12 (Tiszakeszi-Újszóllók).

¹⁹¹ *Ibidem*, p. 90, fig. 2/9; 11/2 (Jászberény-Cseróhalom).

¹⁹² *Ibidem*, p. 90. Kemenczei nu exclude nici posibilitatea că la formarea acestui tip ar fi putut contribui, eventual, și cultura Gáva. Această posibilitate ni se pare puțin probabilă, deoarece necropola de la Jászberény-Cseróhalom este bine datată cu bronzuri în Reinecke B.D, în prima parte a evoluției culturii Piliny tîrzii (*ibidem*, p. 94). Mai degrabă ar putea fi vorba de un element Piliny tîrziu, preluat de cultura Gáva.

¹⁹³ *Ibidem*, fig. 3/1 (Jászberény-Cseróhalom); 17/2 (Diósgyőr-Vasgyár, Királydomb).

¹⁹⁴ *Ibidem*, fig. 18/10 (Diósgyőr-Vasgyár, Királydomb).

¹⁹⁵ Așa cum crede Kemenczei, în cazul celor două fragmente de la Diósgyőr (*ibidem*, p. 92).

¹⁹⁶ Proeminențe conice înconjurate cu caneluri concentrice semicirculare sînt foarte frecvente atît în grupa Zagyvapálfalva cît și în cea Barca a culturii Piliny, constituind o moștenire sau influență din cultura Fűzesabony, Hügelgräber, Egyek și Vatina. Cf. T. Kemenczei, *Évk-Miskolc*, 4, 1964, p. 13; idem, *ActaArchHung*, 19, 1967, p. 282—283.

În cultura Egyek întilnim și vase cu partea inferioară și gitul de formă tronconică și cu mijlocul puternic ponunțat (boltit) (fig. 11/1—3)¹⁹⁷. Ca ornamente, întilnim și la aceste vase proeminente înconjurate cu ca-

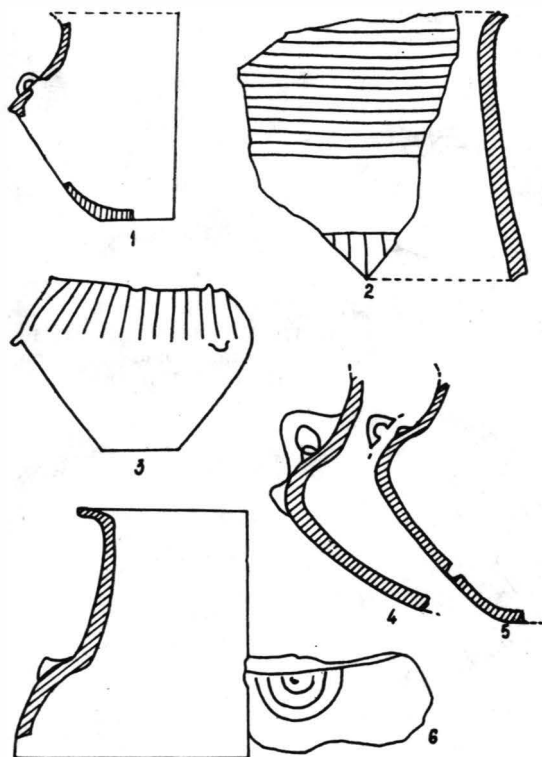

Fig. 9. Vase bitronconice de tip Piliny tîrzii (1—2, 4—6) și Berkesz-Demecser (3). 1,4—6 Jászberény-Cserőhalom; 2 Diósgyőr-Vasgyár; 3 Muhi-Princ Tanya. După T. Kemenczei.

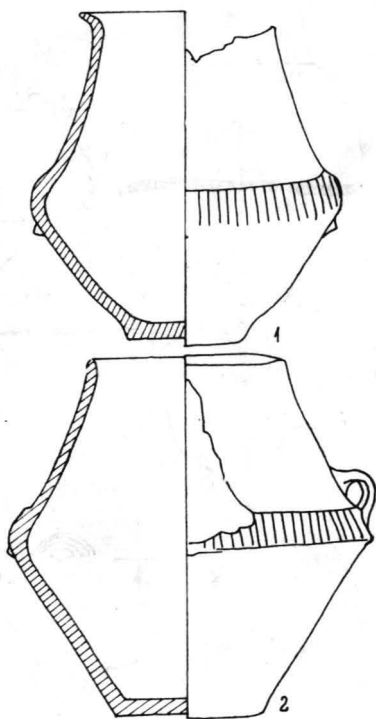

Fig. 10. Vase bitronconice de tip Piliny tîrzii. Jászberény-Cserőhalom. După T. Kemenczei.

neluri concentrice semicirculare, pe lângă care apare și brîul alveolat. La originea acestor vase, pe lângă moștenirea locală (Vatya, Füzesabony) se au în vedere și influențele tumulare și de tip Vatina¹⁹⁸. Ceramica de tip Egyek s-a putut transmite pînă la sfîrșitul epocii bronzului prin cultura Piliny, Berkesz-Demecser sau Otomani III.

În sfîrșit, mai menționăm din cultura Berkesz-Demecser un fragment de vas bitronconic, cu umărul canelat și avînd două șiruri de proeminente, îndreptate în sus, respectiv, în jos (fig. 9/3)¹⁹⁹. Această dispunere a proeminențelor, neobișnuită în nordul cîmpiei Tisei, este originară, ca și motivul liniilor în ghirlandă, în sud-estul bazinului Dunării de Mijloc²⁰⁰.

¹⁹⁷ N. Kalicz, *ÉvkMiskolc*, 2, 1958, pl. 5/12—13 (Igrici) și inedit, Muz. Oradea.

¹⁹⁸ N. Kalicz, *ÉvkMiskolc*, 2, 1958, p. 53; T. Kemenczei, *ArchÉrt*, 90, 1963, 2, p. 185—186.

¹⁹⁹ T. Kemenczei, *ArchÉrt*, 92, 1965, 1, p. 18, fig. 7/5.

²⁰⁰ *Ibidem*, p. 18.

Această dispunere a proeminențelor va caracteriza, în perioada următoare, și ceramica complexului „Pecica-Vatina târzie” din prima epocă a fierului, influențele ei ajungând pînă în aria culturii Gáva ²⁰¹.

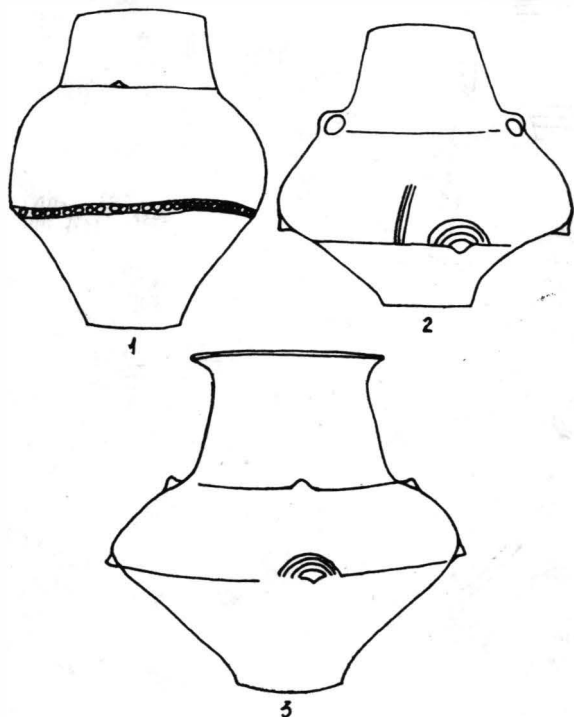

Fig. 11. Vase de tip Egyek. 1—2 Igrici-Matata; 3 Oradea; 1—2 după N. Kalicz; 3 Muz. Oradea.

În concluzie, se poate afirma, că tehnica de confecționare a vaselor (aplicarea culorii roșii în interior și negre în exterior) prezintă cea mai strînsă înrudire cu tehnica aplicată în cultura Piliny, în special în etapa finală a acestei culturi. Nu trebuie însă uitat că această tehnică este originară, în ultimă instanță, din ceramica grupelor culturale de origine sau de influență tumulară, din estul bazinului carpatic.

Vasele cu corpul sferic și cu gîtul cilindric sau tronconic își au cele mai bune prototipuri în cultura Egyek și Otomani III, iar amforele cu corpul turtit și gîtul arcuit în cultura Piliny și Berkesz-Demecser. Vasele bitronconice și cele etajate își au probabil originea în cultura Egyek, Berkesz-Demecser și, în special, Piliny.

Elementele decorului (proeminențele conice înconjurate cu caneluri concentrice, semicirculare, caneluri orizontale paralele, aplicate pe gîtul vaselor; canelarea oblică a umărului; motivul liniilor paralele în ghirlandă) sînt moștenite din cultura Piliny, Egyek, Berkesz-Demecser și Otomani III.

²⁰¹ St. Foltiny, *Origini*, 2, 1968, p. 339—353.

Este demn de remarcat încă o dată, în încheiere, că prin aceste culturi se perpetuează, atât în formele cît și în decorul ceramicii și tradițiile culturilor locale (Füzesabony-Vărșand, Vátya) din epoca mijlocie a bronzului. De asemenea trebuie relevat și aportul elementelor (în special de tip Vatina) originare din sud-estul bazinului Dunării de Mijloc, care s-au integrat în cultura Gáva mai ales prin intermediul culturilor Egyek, Piliny, Berkesz-Demecser și Otomani III, la care se adaugă apoi unele influențe din grupa „Pecica-Vatina tirzie”. În sfîrșit, reamintim moștenirea din cultura normintelor tumulare și, în general, consecințele pătrunderii acestei culturi în bazinul carpatic, în mare măsură răspunzătoare pentru acel proces complex de interpătrundere a culturilor bronzului tîrziu din estul bazinului Dunării de Mijloc, proces, care a stat la baza formării noilor sinteze culturale de la începutul primei epoci a fierului din spațiul carpato-danubian ²⁰².

BETRACHTUNGEN ÜBER DIE KERAMIK VOM TYP GÁVA DER FRÜHEN HALLSTATTZEIT

(ZUSAMMENFASSUNG)

I. Der Verfasser beschreibt kurz die Ansichten über die Gáva Kultur von A. Mozsolics, M. Šolle, M. Rusu, M. Gimbutas, K. Horedt, J. Paulik und St. Foltiny. Andere Auffassungen werden im Verlauf der Arbeit erwähnt. Hervorgehoben werden die Schlussfolgerungen K.Horedt's und St. Foltiny's die um eine genauere Erklärung des Gehaltes und der Verbreitung der Gáva-Kultur bemüht waren wie auch deren Abgrenzung von verwandten Kulturgruppen aus dem Banat, Vojvodina, Syrmien und dem Gebiet des unteren Mureș.

II. Die Liste der Keramikfunde vom Typ Gáva umfaßt 59 Fundorte mit einer Gesamtzahl von 73 Entdeckungen (1—6 UdSSR, Karpatenukraine; 7—10 Tschechoslowakei, Slowakei; 11—43 Ungarn; 44—59 Rumänien). Die Bezifferung der Funde im Text entspricht den Ziffern der beigefügten Karte (Abb. 1). Die Karte stellt nicht das Verbreitungsgebiet der Gáva-Kultur, sondern nur deren Keramik dar.

III. 1. Das technische Kennzeichen der Keramik vom Typ Gáva ist rote Farbe innen und glänzendes Schwarz an der Außenfläche der Gefäße. Innerhalb der Gáva-Kultur gibt es jedoch auch andere Keramikarten, in verschiedenen Tönungen von Rot, Grau und Braun, mit schwarzen Flecken. Andererseits, findet die erwähnte Farbtechnik im Verlauf der Frühhallstattzeit eine weite Verbreitung auch außerhalb des Verbreitungsgebietes der Gáva-Kultur, im gesamten Karpaten-Donau Raum, und bleibt, in einigen Gebieten, bis in die „Skytzenzeit“ bestehen.

²⁰² Semnalăm, în încheiere, trei lucrări, legate de problemele culturii Gávae ajunse la cunoștința noastră după redactarea lucrării de față : T. Kemenczei, ÉvkMiskolc, 9, 1970, p. 17—78; idem, ÉvkMiskolc, 10, 1971, p. 31—86; C. Kacsó, Marmatița, 2, 1971, p. 36—54.

2. Formen und Verzierungen der Gefäße. A. a) Gefäße mit sphärischem Unterteil, zylindrischem oder konischem Hals und mit nach außen gebogenen Rändern. Der Bauch dieser Gefäße zeigt für gewöhnlich vier konische nach oben gerichtete, innen hohle Buckeln die von konzentrischen Kannelüren eingefast sind. Meistens ist der gesamte Hals des Gefäßes mit horizontalen, parallelen Kannelüren bedeckt. Kennzeichnend für die „Architektur“ dieser Gefäße ist ein der Höhe fast gleicher Durchmesser, der diese sogar überschreiten kann, so daß der Ober- und Unterteil der Gefäße ungefähr die gleiche Höhe besitzen (Abb. 2/1—5). b) Gefäße von ähnlicher Form mit der oben beschriebenen, aber niedriger, mit gedrückt-sphärischem Körper und geschwungenem kürzerem Hals (zusammen mit dem Rand, etwa $\frac{1}{3}$ der Gefäßhöhe) (Abb. 2/6,8). Ein Gefäß aus Valea lui Mihai (Abb. 2/7) stellt eine Kombination der zwei oben erwähnten Varianten dar. B. Doppelkonische Gefäße. a) Gefäße mit sich verbreitendem Rand, Körper und Hals konisch oder leicht abgerundet durch eine mehr oder weniger ausgeprägte Schulter verbunden, die schrittweise im Verlauf eines Prozesses der Ausbildung doppelkonischer Formen verschwindet. Kennzeichnend für die Struktur dieser Gefäße ist, daß die Höhe immer größer als der maximale Durchmesser ist. Der Hals ist mit horizontalen, parallelen Kannelüren verziert, die den gesamten Halsteil bedecken können. Die Schulter der Gefäße ist mit konischen, nach oben gerichteten Buckeln, die von konzentrischen Kannelüren umgeben sind, verziert (Abb. 3/1,3,7 ; 4/3). b) Doppelkonische Gefäße, von vereinfachter Form und Verzierung. Die Schulter ist verschwunden oder kaum zu bemerken. Die spitzen, hypertrophierten, von konzentrischen Kannelüren umgebenen Buckeln sind von kleineren vollen, unverzierten Buckeln oder flachen Warzen verdrängt worden. Die Gefäße sind für gewöhnlich unverziert, nur manchmal werden horizontale parallele Kannelüren in der Halsregion angetroffen (Abb. 3/2,4—6 ; 5). C. Gefäße mit gewölbtem Oberteil (Abb. 4/1—2, 4—5). D. Andere Keramiktypen. a) Sackförmige Gefäße, manchmal mit kleinen Buckeln an den Rändern (Abb. 6/6); b) bauchige Gefäße mit Rippen oder mit Buckeln verziert (Abb. 6/1,4); c) Schüsseln mit leicht gebogenen Wänden oder mit nach außen gebogenen Rändern mit horizontalen Kannelüren verziert (Abb. 6/2, 8—10); d) Schalen mit leicht überstehendem Henkel; e) Gefäße (in besonderen Schalen) mit gelapptem Rand; f) Gefäße mit hohlem kurzem Fuß (Abb. 6/7); g) tronkonische Gefäße mit fingereingedrückter Rippenverzierung (Abb. 6/3,5).

3. Die Entwicklung der Keramik ist noch schwer zu verfolgen, da wir im Besitz nur weniger gut datierter Funde vom Typ Gáva sind. Dennoch ist in der Frühhallstattzeit die Fortsetzung der Tendenz zur Vereinfachung der Formen und Verzierungen der Keramik die noch während der späten Bronzezeit begann, festzustellen. Der Typ A der Gefäße ist gut am Anfang der Hallstatt-Epoche datiert, sowohl durch seine Entdeckung in der Nekropole von Lăpuş, als auch durch sein Auftreten in Verbindung mit dem Bronzehort von Valea lui Mihai (Ha A₁). In betreff der doppelkonischen Gefäße (einschließlich derer mit gewölbter Oberwand), treffen wir bei den früheren Typen einerseits eine Unterstreichung der Bestandteile (Körper, Schulter, Hals), andererseits eine reichere Verzierung an (Barca, Oradea-Rulikovszki Friedhof, Valea lui

Mihai, Nagyálló, usw). Unter Berücksichtigung der engen Verwandtschaft mit den Gefäßen der Bronzehorte von Pecica und Cornuţel (die zu Ha A₁, oder sogar zum Ende der Periode B.D gehörig datiert werden können), kann behauptet werden, daß dieser Typ, mit differenzierter Struktur und reicheren Verzierungen im besonderen die ältere Periode der Gáva-Kultur kennzeichnet.

Stufenweise wird die Schulter schmaler, Hals und Körper der Gefäße verschmelzen, was zum Auftreten der ausgesprochenen doppelkonischen Formen führt. Die Buckeln verkleinern sich und die konzentrischen Kannelüren die sie umgeben werden verschwinden. So wie das Gefäß des Hortes von Mezókövesd zeigt, werden die doppelkonischen Gefäße in der Periode Ha B als Verzierungen nur in flache Warzen umgewandelte Buckeln besitzen, zu denen, in einigen Fällen, horizontale Kannelüren am Hals hinzukommen können. Urnen dieses Typus werden eine weite Verbreitung, vom dem Tal der Theiß bis in die Moldau finden.

Es hat den Anschein, daß die regionalen Besonderheiten, die zu Beginn der Hallstattzeit die Kulturgruppen individualisierten, weniger ausgesprochen werden und in der zweiten Hälfte der Frühhallstattperiode wird es im Karpaten-Donau Raum zur Ausbildung einer Zivilisation kommen, die wenn auch vielleicht nicht einheitlich, in ihren Hauptmerkmalen eng verwandt ist.

IV. Die Entstehung der Keramik vom Typ Gáva wurde in der Fachliteratur mit folgenden Kulturen der Bronzezeit in Verbindung gebracht, wobei den verschiedenen Kulturen eine größere oder kleinere Bedeutung beigemessen wurde: Füzesabony, Otomani, Egyek, Piliny, Berkesz-Demeceşer, Suci de Sus, Pecica, Vatina, Vrşac, Cırna, Komarov, Wietenberg und Noua. Aus der kurzen Beschreibung dieser Kulturen, insbesondere ihrer zeitlichen Einordnung und ihrer genetischen Verbindungen, gelangt der Verfasser zu dem Schluß, daß die Gáva Kultur nur mit den Kulturen Spät-Piliny, Berkesz-Demeceşer, Otomani III und möglicherweise Suci de Sus direkte Kontakte haben konnte, zu denen auch die Gruppe „Pecica-Spätvatina“ hinzugerechnet werden kann. Alle anderen Kulturen, denen eine Rolle in der Entstehung der Gáva Kultur zugesprochen worden ist, konnten an diesem komplexen, unvollkommen geklärten Prozeß nur über die erwähnten Kulturen des oberen und teilweise mittleren—Theißbeckens (ein Raum der dem zukünftigen Gebiet der Gáva Kultur entspricht) teilnehmen, Kulturen die in ihrer Entwicklung das Ende der Bronzezeit und den Beginn der Eisenzeit erreichen.

Ohne den Anspruch das Problem des Ursprungs der Keramik vom Typ Gáva zu lösen, versucht der Verfasser im folgenden zu bestimmen welche Vorläufer, was für Prototypen die vorangegangenen Kulturen in betreff der Herstellungstechnik, der Formen und der Verzierungen aufzuweisen haben, Elemente die, direkt oder indirekt, in die Keramik der untersuchten Kultur übernommen werden konnten.

1. Die Herstellungsverfahren der Gefäße (Verwendung roter Farbe innen und schwarzer außen) stellt die engste Verbindung mit der Kultur Piliny dar, im besonderen mit der Endphase dieser Kultur. Man darf aber nicht außer Acht lassen, daß diese Keramik im Endergebnis ihren

Ursprung in der Keramik der Kulturgruppen hat, die aus der Hügelgräberkultur des östlichen Karpatenbeckens hervorgegangen, oder mit dieser verwandt sind.

2. Formen und Verzierung. Die Gefäße mit sphärischem Körper und zylindrischem oder konischem Hals besitzen die besten Vorläufer in der Egyek- (Abb. 7/4—5) und Otomani III - Kultur (Abb. 7/1—3), die Gefäße mit gedrückt sphärischem Körper und bogenförmigem Hals jedoch in der Piliny Kultur (Abb. 8/1—4, 6—7) und Berkesz-Demecser Kultur (Abb. 8/5). Die doppelkonischen Gefäße zeigen die deutlichsten Analogien mit den Gefäßen der Piliny (Abb. 9/1—2, 4—6; 10/1—2) und Berkesz-Demecser Kultur (Abb. 9/3), während die Gefäße mit gewölbtem Ober- teil, in der Keramik der Kultur Egyek (Abb. 11/1—3) ihren Prototypus haben.

Die Elemente der Verzierung (die konischen Buckeln umgeben von konzentrischen halbkreisförmigen Kannelüren, parallelen horizontalen Riefen am Hals der Gefäße, schräge Kannelüren an den Gefäßschultern, das Motiv aus parallelen Linien in Girlanden) sind Erbstücke der Kulturen Piliny, Egyek, Berkesz-Demecser und Otomani III.

Es verdient erwähnt zu werden, daß durch diese Kulturen, sowohl in den Formen als auch in der Verzierung, die Überlieferungen der lokalen Kulturen (Füzesabony, Várşand, Vatyá) der mittleren Bronzezeit ihren Fortbestand finden. Hervorgehoben werden muß ebenfalls der Beitrag der Elemente (im besonderen vom Typ Vatiná) aus dem südöstlichen mittleren Donaubecken, die in die Kultur Gáva im besonderen über die Kulturen Egyek, Piliny, Berkesz-Demecser und Otomani III einbezogen wurden, zu denen dann noch einige Einflüsse der Gruppe „Pecica-Spätvatiná“ hinzukommen.

Abschließend sei noch das Erbe der Hügelgräberkultur und, im allgemeinen, die Folgen des Vordringens dieser Kultur ins Karpatenbecken erwähnt, welches in bedeutendem Maße für den komplexen Vorgang der Durchdringung der Kulturen der späten Bronzezeit in dem östlichen mittleren Donaubecken verantwortlich ist, ein Prozeß der die Grundlage der neuen kulturellen Synthesen zu Beginn der Hallstattzeit innerhalb des Karpaten-Donauraumes bildet.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

Abb. 1. Verbreitung der Keramik vom Typ Gáva.

Abb. 2. Gefäße vom Typ Gáva. 1—2 Gáva; 3 Nagyálló; 4 Lápuş; 5 Tiszavasvári; 6 Uşgorod; 7 Valea lui Mihai; 8 Borsodharsány. 1, 3, 4 nach St. Foltiny; 2, 5, 6 nach J. Paulik; 7 nach *Jelenés Debrecen sz. kir. város múzeuma 1910. évi mőködéséről és állapotról*; 8 nach J. Hampel.

Abb. 3. Doppelkonische Gefäße vom Typ Gáva. 1 Barca; 2 Gáva; 3 Nagyálló; 4 Oradea; 5 Uşgorod; 6 Pusztamérşes; 7 Valea lui Mihai. 1, 3, 6 nach St. Foltiny; 2 nach M. Šolle; 4 nach M. Rusu, L. Galamb, V. Spoyalá; 5 nach G.I. Smirnova, K.V. Bernjakovič; 7 Museum Oradea.

Abb. 4. Gefäße vom Typ Gáva. 1 Bodrogkeresztúr; 2 Somotor; 3 Uşgorod; 4—5 Munkačevo. 1, 4 nach St. Foltiny; 2, 5 nach J. Paulik; 3 nach G.I. Smirnova, K.V. Bernjakovič.

Abb. 5. Das Gefäß des Bronzehortes von Mezőkövesd. Nach P. Patay.

Abb. 6. Keramik vom Typ Gáva. 1, 6 Nagykálló; 2, 3, 5, 7, 9, 10 Sighetul Marmației; 4 Tállya; 8 Užgorod. 1, 6 nach A. Mozsolics; 2, 3, 5, 7, 9, 10 nach K. Horedt; 4 nach T. Kemenczei; 8 nach G.I. Smirnova, K.V. Bernjakovič.

Abb. 7. Gefäße aus der Spätbronzezeit. 1–3 Otomani Kultur; 4–5 Egyek Kultur. 1 Barca; 2–3 Otomani-Cetatea de Pămint; 4 Oradea; 5 Igrici-Matata. 1. nach L. Hájek; 2–3 nach I. Ordentlich; 4 nach St. Foltiny; 5 nach N. Kalicz.

Abb. 8. Keramik aus der Spätbronzezeit. 1 Barca Gruppe, Frühphase; 2–4 Barca Gruppe, Spätphase; 5 Berkesz-Demecser Kultur; 6–7 späte Piliny Kultur. 1 Barca; 2 Gelej; 3 Bodrogkeresztúr; 4–5 Muhi-Princ Tanya; 6 Tiszakeszi; 7 Diósgyőr-Vasgyár. Nach T. Kemenczei.

Abb. 9. Doppelkonische Gefäße vom Typ Spät-Piliny (1–2, 4–6) und Berkesz-Demecser (3). 1, 4–6 Jászberény-Cserőhalom; 2 Diósgyőr-Vasgyár; 3 Muhi-Princ Tanya. Nach T. Kemenczei.

Abb. 10. Doppelkonische Gefäße vom Typ Spät-Piliny. Jászberény-Cserőhalom. Nach T. Kemenczei.

Abb. 11. Gefäße vom Typ Egyek. 1–2 Igrici-Matata; 3 Oradea. 1–2 nach N. Kalicz; 3 Museum Oradea.

